

drabbrikan

Nevopan palla marro buttiþa dran Frantzwagner kettanepa

Det äldsta föremålet med romsk koppling i Europa?

Under det senaste året har Sebastian Casinge lett ett projekt med fokus på vårt kulturarv. Genom gedigen forskning i historiska dokument har han kanske gjort en häpnadsväckande upptäckt. Kan ett föremål i Nordiska museets samlingar ha direkt koppling till en namngiven historisk romsk person?

Läs mer på sid. 9-15

När klädkoder väcker munterhet

Läs Hans Gyllenbäck-Bergs krönika om resandes manér och klädkoder samt hur sådant kunde leda till komiska situationer.

Läs mer på sid. 20-23

Tattarinventeringen 1943-44

Del 3 i Arvid Bergmans systematisk genomgång av socialstyrelsens inventering av "tattare". I detta nummer går han igenom Kopparbergs, Norrbottens och Jämtlands län. Vilka förekommer i inventeringen, romanifolk eller svenskar som utpekats som "tattare"? Läs mer om vad Arvid kommer fram till i sina efterforskningar.

Läs mer på sid. 24-27

I detta nummer:

- s. 2 Om Drabbrikan - från redaktörerna
- s. 3 Några ord från styrelsen
- s. 4-6 Nyheter - Nevopan
- s. 7-8 Romer i protest av Robert Brisenstam
- s. 16-19 Steriliseringar av resande - en mörk historia, av Arvid Bergman
- s. 27-34 När ett klargörande behövs av Jon Pettersson
- s. 35-38 Artikelserie - Vad är romanispråket - om adjektivändelserna -alo och -ano.
- s. 39 Om Frantzwagner Sällskapet

Om Drabbrikan

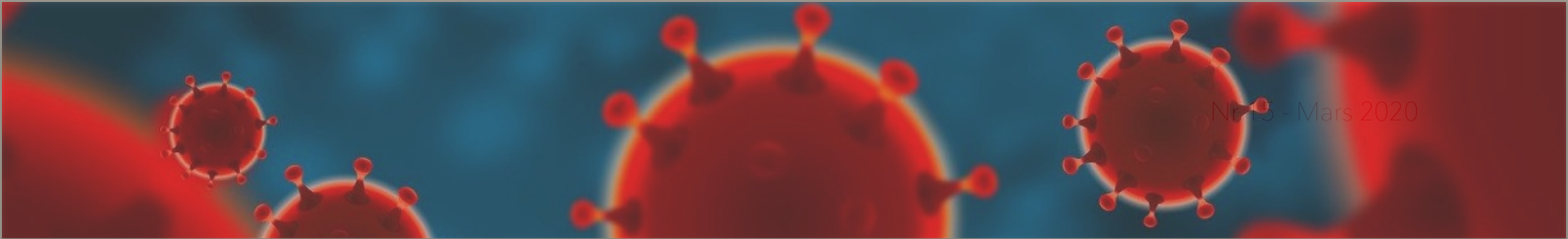
Vårt första nummer av Drabbrikan publicerades i december år 2016 och utvecklades då från ett nyhetsmejl som gått ut sedan 2013. Under de senaste tre åren har antalet artiklar, skribenter och läsare konstant ökat. I våra senaste mätningar har vi noterat antalet läsare till omkring tretusen per nummer.

Vår grundidé är att Drabbrikan ska vara kostnadsfri och fullt tillgänglig via webben. Det ska inte ställas varesig fysiska, ekonomiska eller andra krav på den som önskar att ta del av dess innehåll. Drabbrikan ska vara fullt tillgänglig för alla som önskar att ta del av det vi skriver. Man ska själv kunna avgöra när och var man tar del av Drabbrikan. Det digitala formatet .pdf kräver inte några kostnadskrävande program. Drabbrikans format är A4 och tillsammans med våra tillämpade teckenstorlekar den läsbar direkt på de flesta smartphones, läsplattor och datorer. A4-formatet är standard för utskrifter vilket innebär att den som önskar och har utskriftsmöjligheter också kan skriva ut enskilda artiklar eller Drabbrikan som helhet. Vi strävar efter att texterna ska vara skrivna på en svenska som medför bred mottaglighet och innehållet ska vara populärvetenskaplig samt kunskapshöjande. Innehållet ska vara kopplat till källor och dokumentation som också ska anges i respektive artikel. Vi tar sikte på att presentera en nyanserad bild över vår minoritets historia i Sverige och tillrättalägga felaktigheter som återges i berättandet av vår minoritets historia. Detta för att därigenom avdramatisera vanföreställningar om oss samt att skapa förutsättningar för individer inom vår minoritet att få kunskap om sin historia. Då för att man liksom individer ur många andra folkgrupper ska kunna känna stolthet över sin bakgrund och vem man är.

Vi är just nu inne i en process för att få ett löpande ISSN-nummer och en formell ansvarig utgivare och redaktör. Vi hoppas ha allt klart i tid till nästa nummer.

Redaktionen för Drabbrikan

Arvid Bergman & Jon Pettersson

Kära vänner,

Som vi alla känner till så har vår omvärldssituation förändrats drastiskt under den senaste tiden i och med den coronapandemi som grasserar över hela världen. Att oroa sig för någonting som inte syns och som man kan dra på sig nästan var som helst är i allra högsta grad en ny upplevelse. En upplevelse som vi mer än gärna skulle slippa. Alla drabbas vi på olika sätt och i detta tänker vi främst på alla våra äldre och de av oss som har olika underliggande sjukdomar. Vad vi förstått av alla och ibland motstridiga uppgifter så löper just de risk att drabbas mycket hårt.

Om vi ska blicka ut över läget från vår position så är det liksom för alla andra en bekymrande bild vi ser, för att uttrycka oss milt. Inte minst är det en oerhörd påfrestning att inte kunna umgås med och träffa sina nära och kära. Vår verksamhet möter också ett och annat hinder. Exempelvis hade vi vårt årsmöte inplanerat i helgen. Det krävdes mycket vridande och vändande runt hur vi skulle kunna anordna årsmötet. Ingen sade sig vara villig att delta fysiskt och när vi undersökte hur vi skulle kunna hålla årsmötet via Skype fann vi ut att det inte skulle bli bra. Särskilt då det begränsade hur många som faktiskt kunde delta. Dessutom fungerade det oerhört dåligt när vi testade det, vilket i och för sig inte är så konstigt då halva befolkningen verkar sitta hemma och använda nätet för fullt. Allt resulterade i att vi genomförde ett formellt möte med ett mindre antal av våra mest engagerade deltagare.

När vår första ordförande av privata skäl begärde att få frånträda styrelsen i mitten av 2015 trädde Jon Pettersson in och tog sig an ordföranderollen och i julas aviserade han att han gärna såg att han blev avlöst av någon lämplig person. Med anledning av nuläget tänkte han om och sade att han kunde tänka sig att fortsätta med uppdraget. Likaså omvaldes vår sekreterare sedan 2015,

Hans Gyllenbäck-Berg. Styrelsen fick dock en förändring. Peter Stoltz har varit vår kassör sedan 2013 och han har utfört sitt uppdrag klanderfritt. Då han också är engagerad som som ordförande och huvudtränare i en karateklubb räcker inte tiden riktigt till för honom. Till ny kassör valdes Jonas Wilson-Stoltz och vi är fast förvissade att han kommer att sköta sitt uppdrag minst lika bra som sin släkting och tidigare kassör Peter Stoltz.

Coronaviruset har medfört en del förändringar. Dels kommer vi inte att anordna några publika evenemang. Istället siktar vi fullt på att lyfta vår historia, vårt språk och vår kultur. Dels i projekt som vi nu driver eller är del av och dels genom kommande projekt som vi har sökt. I ett par projekt har vi fått till stånd samarbeten med två museum, Hälsinglands museum i Hudiksvall och Stockholms Stadsmuseum. I ett av projekten kommer vi att synliggöra våra kvinnor i ett historiskt perspektiv. Att våra kvinnor både har deltagit i och i bland stått för hela familjens försörjning är något som är okänt för de flesta. Vi kommer därför att satsa på att lyfta våra anmöders ansträngningar och ge dem det erkännande de förtjänar.

Vad rör boxningsprojektet Romaniteams så har vi även här tvingats till flera förändringar. Det är ju inte precis så lämpligt att träffas och syssla med boxningsträning i nuläget. Vi har därför fokuserat på nätverkande och att synliggöra projektet på de bästa sätt vi kan - genom direkta kontakter med de våra. Det har blivit väldigt många och väldigt långa men trevliga samtal med många trevliga människor. Vi har redogjort för ingående för projektet i sig och vilka målsättningar vi har och vilka vinster boxningsträningen ger för den som är aktiv. Vi ser nu fram emot en riktig ketchup-effekt så snart pandemin är över. Tills dess ta väl hand om er och utsätt varken er själva eller andra för onödiga risker.

/ Styrelsen

Nevopan Nyheter

Samrådsmöte i Kronobergs län

Enligt 5 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk ska förvaltningsmyndigheter ge nationella minoriteter möjlighet till inflytande i frågor som rör minoriteterna. Myndigheterna skall i så stor utsträckning som möjligt samråda med de nationella minoriteterna i frågor som rör dem. Samrådsmöten är alltså ett sätt för personer som tillhör nationella minoriteter att kunna påverka myndigheters agerande gentemot minoriteterna.

På sverigefinnarnas dag, den 24 februari 2020, hölls i Ljungby bibliotek ett samrådsmöte. Där deltog en representant vardera från Länsstyrelsen i Kronobergs län och Region Kronoberg, två personer från Kultur- och fritidsförvaltningen i Ljungby kommun, en person från Ljungby bibliotek, tio personer från Ljungbys sverigefinska förening samt jag själv från Frantzwagner Sällskapet.

Länsstyrelsen, regionen och kommunen redogjorde för sina respektive uppdrag och aktiviteter beträffande nationella minoriteter. Länsstyrelsen och regionen informerade under mötet om relevant lagstiftning samt svarade på frågor från de nationella minoriteterna. Vi som tillhör de nationella minoriteterna var mycket

aktiva och drivande på mötet, ställde mycket frågor, uttryckte tydliga önskemål och krav samt delade med oss av information och erfarenheter. Själv bidrog jag med information om lagstiftning och kunskaper och erfarenheter bl.a. från regeringens strategi för romsk inkludering beträffande hur kommuner kan samverka med varandra. Dialogen var öppen och god med fokus på de nationella minoriteternas språk och kultur samt hur enskilda individer skall kunna ta del av sina rättigheter, bl.a. modersmålsundervisning. Sociala och ekonomiska frågor, t.ex. tvångsvård av barn, samt diskrimineringsfrågor berördes i mindre utsträckning.

Konkret diskuterades bl.a. Region Kronobergs kulturplan, det vill säga det dokument som innehåller riktlinjer för kulturaktiviteter i regionen under en viss tid framöver. Vi diskuterade också litteratur på nationella minoritetsspråk och litteratur på svenska av författare som tillhör nationella minoriteter, t.ex. Thom Lundberg. Vi talade om modersmålsundervisning i grundskolan och möjligheter till fjärrundervisning, sambandet mellan kultur och språk, tjänstepersoners utbildning i minoritetsfrågor, t.ex. romsk historia, samt arbetet med utformning av framtidens samrådsmöten i Kronobergs län.

Robert Brisenstam

Kungliga bibliotekets app

I november i fjol blev jag tillfrågad om jag kunde tänka mig att delta i en referensgrupp kopplad till Kungliga biblioteket som är i färd med att ta fram en app som enkelt förklarar fungerar som när man laddar ner appar till sin smartphone. Man ska alltså kunna gå in i en app och därefter klicka på titlar som är litteratur på romani, eller på samiska, ungefär som när man väljer appar att ladda ner. Appen är under utveckling och KB har organiserat hela arbetet på ett imponerande sätt. Man har flera inblandade med olika kompetenser som samverkar i framtagandet. Sedan jag tackade ja att bistå dem är min roll främst att kunna ge arbetsteamet mina synpunkter till olika delar, som exempelvis språkliga sådana.

Den 3 mars träffades vi på KB i Humlegården i Stockholm. Anläggningen är fantastisk och ser inte ut mycket för världen utifrån, men under Humlegården har man byggt ett femvåningshus - under parken. Vid mitt första möte med referensgruppen i december fick vi en guidad visning. KB är både ett bibliotek och en myndighet och inom dess väggar rymmer en kulturhistorisk skatt i form av böcker, dagstidningar, ljudklipp och mycket annat.

Vid mötet fick vi veta att man hade tagit fram tre olika förslag på hur appen skulle se ut. Deltagarna fick komma med synpunkter, vilket alla också gjorde. Främst rörde det småsaker som typsnitt och färgval. En fråga som var oerhört knivig, och som nog skulle kunna ge upphov till en panikattack för en del, det var att namnge appen. Man hade fått fram många olika förslag. Vissa kändes som ett multinationellt konglomerat av storföretag, medan något annat lät

som - ja, jag vet inte vad. Inget kändes som mitt-i-prick. Något som jag inte tänkt på tidigare var att appar bara har 12 tecken på skrivbordet eller skärmen eller vad man nu säger. Att hitta ett klatschigt och bra namn på 12 bokstäver är om något en utmaning.

Vid mötet deltog förutom jag och tre andra personer med bakgrund i någon av våra nationella minoriteter. Representanter från myndigheterna Länsstyrelsen i Stockholms län, Språkrådet och Kulturrådet deltog fysiskt medan tre personer deltog via Skype, som strulade en hel del. De tillhörde Myndigheten för tillgängliga media, Nordkalottenbiblioteket och Regionbiblioteket i Norrbotten.

Vi fick möjlighet att komma med synpunkter till ett styrdokument som KB hade satt samman och som på det stora hela var väldigt väl genomtänkt och bra. Mina främsta synpunkter var att man istället för att i texten fokusera på minoritetsspråken och dess talare fokuserade på minoriteterna, vilket inte är samma sak. Individer ur en minoritet behöver inte nödvändigtvis tala det minoritetsspråk som historiskt sett är kopplat till minoriteten. Exempelvis har finska romer egentligen två minoritetsspråk, finska och romani. En annan sak är det ständigt förekommande och inkorrekta begreppet resanderomani, som ofta används istället för svensk romani.

KB är med sin satsning pionjärer inom området. När allt blir klart ska man kunna ladda ner appen och gå in i denna, utan att registrera sig, och direkt kunna läsa litteratur på någon av fem varieteter av romani och vad jag vill minnas, tre eller fyra, varieteter av samiska.

Jon Pettersson

Nytt romani-projekt

I januari hade Språkrådet sin årliga ansökning för bidrag till revitaliseringsprojekt för de nationella minoritetsspråken. Vi hade satt samman en ansökan för ett spännande projekt med löptid på ett år. Fokus ligger på grammatiken i svensk romani och idén var att vi både skulle producera material och anordna workshops på fyra platser i landet. Vår ansökan beviljades delvis och pga. coronaviruset så kommer vi

främst att satsa på att utforma olika texter och material som berör grammatiken i svenska romani från grunden. Workshops kan vi inte anordna i nuläget, men förhoppningsvis kan vi det framöver. Våra artiklar om romanispråket här i Drabbrikan kommer att utgöra en del i detta arbete och vi kommer i vanlig ordning att publicera allt material på vår hemsida varifrån det kan laddas ned kostnadsfritt. Med detta hoppas vi att fler kan få möjlighet att utveckla och öka sitt språkbruk.

Styrelsen

Samråd på Kulturdepartementet

Den 31 januari företrädde jag och Robert Brisenstam Sällskapet vid en heldag med tre samrådsmöten som hölls på Kulturdepartementet i Stockholm. Totalt var 13 personer eller företrädare inbjudna till samråden och när vi började dagen kl. 10 hade endast fyra anlänt. Under dagen släntrade ytterligare fem personer in och deltog.

Det första var med Utredningen om uppföljning av minoritetspolitiken (Ku 2018:05) som leds av Ingrid Johansson Lind, tidigare generaldirektör på Institutet för språk och folkminnen. Mer om utredningen kan läsas [här](#). Hon ledde även språkcentrumutredningen (Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK) vars slutrapport finnes [här](#).

Därefter var det med utredningen Ett museum om Förintelsen (Ku 2019:1) som leds av etnologen Birgitta Svensson, som många av oss känner väl till. Regeringen har tillsatt en utredning för att få fram förslag på hur ett museum om Förintelsen ska se ut. Läs mer om utredningen [här](#).

Skolverkets samråd i mars

I mitten av februari skickade Skolverket ut en inbjudan till samråd den 12 mars. Frågor som skulle lyftas var revideringen av grundsärskolans läroplan, frågan om översättning av grundskolans läroplan, utbildning för skolpersonal om nationella minoriteter samt brobyggarutbildningar på Södertörns högskola.

Förutom jag själv deltog David Demetri från IREM vid samrådet. Jag tyckte att det var högst märkligt att ingen annan än vi två deltog vid ett så viktigt samråd. Om det var pga. rädsla för coronaviruset eller ointresse kan man undra över. Med två deltagare blev samrådet med Skolverkets avslappnat och givande. Grundsärskolans läroplan fick vi veta skulle göras mindre komplex, så att säga. Då jag inte kände till läroplanens tidigare innehåll blev jag något förvånad när den presenterades för att illustrera de ändringar som man tog sikte på att genomföra. Spontant hade jag svårt att föreställa mig hur den kunde tillämpas på en del av de särskoleelever jag själv mött under mina skolår. En fråga som riktades till mig och David var om undervisningen om de nationella minoriteterna skulle finnas med i svenskan och SO:n eller bara vara

Det tredje och sista mötet för dagen var ett samråd med statsrådet Amanda Lind. De övriga deltagarna var företrädare för minoriteten romer.

En tid före samrådsmötet hade vi skickat in fem frågor som vi ville lyfta. De rörde bl.a. storleksordningen på statsbidrag- och revitaliseringsbidrag som fördelas av Länsstyrelsen i Stockholms län respektive Språkrådet. Som vi menar det inte ger det romska civilsamhället tillräckliga möjligheter att verka och utvecklas. Andra frågor som lyftes var minoriteten romers historia och samhällskunskap samt satsningar på svensk romani.

På det stora hela förflöt samrådet som det brukar göra. Statsrådet lyssna med intresse och kom med frågor som vi gav svar på. Kritik riktades mot att regeringen de resurser som avsätts för främjandet och bevarandet av de nationella minoritetsspråken och minoritetskulturerna är för snålt tilltagna. Åtminstone enligt vår mening. Vi påtalade att resultatet av för ringa medel för satsningar är att språken och kulturerna tynar bort och försvinner av sig själva.

Jon Pettersson

del av det övergripande innehållet. Fråga tyckte jag var oerhört svår att ge ett bra svar på. Nästa fråga handlade om vilka Skolverket borde bjuda in till samråd. Med tanke på det oerhört låga deltagandet från organisationer vid samrådet så var det en högst relevant fråga. Vi föreslog att andra organisationer än de som får statsbidrag av Länsstyrelsen i Stockholms län samt även privatpersoner bjuds in i framtiden. Detta då bevisligen ingen annan än vi och IREM deltog. Nästa fråga var en utbildning för skolpersonal om nationella minoriteter. Jag lyfte frågan om att läromedel som berör minoriteten romer idag har stora brister. Våra skolbarn får ibland lära sig saker om vår historia som är det rena felaktigheter. Staten måste se till så att det våra skolbarn lär sig stämmer! Man frågade om vad vi ansåg om att översätta förskolans läroplan. Vi svarade att ett sammandrag i så fall vore att föredra. Vi tillfrågades också om vi ansåg att nya brobyggarutbildningar borde tillsättas. Jag svarade att jag föredrar de ordinarie utbildningar som finns inom högre lärosäten framför särlosningar som ligger utanför den ordinarie strukturen. Sådant kan riskera att medföra problem på arbetsmarknaden där sådana meriter kanske saknar värde.

Jon Pettersson

Romer i protest

Den 11 mars 2020 genomförde en grupp romska människorättsaktivister en protest-aktion inför kultur- och demokratiminister Amanda Lind inne i Kulturdepartementets lokaler i Stockholm. Syftet med aktionen var att uttrycka missnöje med de villkor som staten satt upp beträffande nationella minoriteters möjlighet till inflytande och samråd i frågor som rör dem.

Under ett antal år har frågan om en institution särskilt avsedd för den nationella minoriteten romer diskuterats på olika nivåer i Sverige. Ett antal möten har hållits mellan olika delar av Regeringskansliet å ena sidan och romska individer och organisationer å den andra. Inom Regeringskansliet startades så småningom en utredning om hur ett "nationellt center för romska frågor" kan inrättas och år 2019 var utredningen klar. Utredningen heter "Ds 2019:15 Långsiktighet och stadga i arbetet framåt – en myndighet för romska frågor". I utredningen föreslogs att staten skall inrätta "en myndighet för romska frågor".

Utredningen skickades ut på remiss, det vill säga att den skickades till organisationer och myndigheter för att Regeringskansliet skulle få in synpunkter på utredningen och dess förslag. Utredningen skickades till ett stort antal myndigheter och organisationer, så kallade remissinstanser. Förutom dessa kunde även de organisationer, myndigheter och individer som ville skriva egna remissyttranden och skicka till Regeringskansliet göra så. De flesta svar som kom in till Regeringskansliet från romska organisationer och individer var negativt inställda till utredningens förslag att inrätta en myndighet. En del efterlyste också möjlighet att muntligen uttrycka sina ståndpunkter. Under hösten 2019 hade dessutom en grupp romska aktivister skrivit till Regeringskansliet och begärt ett möte för att diskutera utredningens förslag. Även Regeringskansliets romska referensgrupp efterlyste någon form av möte.

I februari bjöd därför Kulturdepartementet in romska människorättsaktivister till ett remissmöte med kultur- och demokratiminister Amanda Lind för att diskutera utredningen om en myndighet för romer. Mötet skulle hållas i Kulturdepartementets lokaler på Drottninggatan 16 i Stockholm den 11 mars 2020. Antalet platser var begränsade och för att ta sig till detta viktiga möte var mötesdeltagare tvungna att själva stå för sina utgifter. Vanligtvis brukar staten ta initiativ till olika former av möten med romska representanter för att diskutera frågor som rör den nationella minoriteten romer. I dessa fall ersätter staten mötesdeltagarnas utgifter i samband med mötena. Beträffande mötet med Amanda Lind den 11 mars 2020 skulle dock ingen ersättning utgå eftersom den romska minoriteten själv, inte staten, tagit initiativ till mötet.

De romer som bjudits in till mötet, däribland Jon Pettersson och jag själv, blev mycket missnöjda och konstaterade att detta inte är acceptabelt. Enligt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk ska individer som tillhör nationella minoriteter ha möjlighet att utöva inflytande i frågor som rör dem. Att inte få reseersättning och ersättning för förlorad arbetsinkomst i samband med att man deltar i ett möte med staten bara för att man själv påkallat mötet innebär att man i praktiken inte har tillgång till sina rättigheter enligt nämnda regelverk.

Det är särskilt allvarligt i en så viktig fråga som när staten eventuellt tänker inrätta en myndighet för att ta hand om frågor som rör den nationella minoriteten romer. Frågan om möjligheten att delta i möten och utöva inflytande berör dock alla nationella minoriteter, inte bara romer.

De till mötet inbjudna romerna började diskutera saken via e-post. Jon Pettersson föreslog en mötesbojkott och skrev ett utkast till protestskrivelse som jag gav synpunkter på. Planen var att alla inbjudna skulle bojkotta mötet. Den som trots allt ville fullfölja mötet var naturligtvis fri att göra det. Nästan alla romer som bjudits in till mötet stödde bojkotten och ställde sig bakom protestskrivelsen. Den 11 mars 2020 åkte Jon Pettersson och jag till Kulturdepartementet i Stockholm där vi sammanstrålade med våra kollegor Angelina Dimiter-Taikon och David Demetri, som representerade sin far Lars Demetri.

Efter att ha kommit in i möteslokalen hälsades vi välkomna av en glad Amanda Lind och fyra av hennes medarbetare. Alla hälsade artigt på varandra, dock utan att ta i hand på grund av coronaviruset. Ytterligare en romsk människorättsaktivist anslöt till oss och viskade till Jon Pettersson att han ställde sig bakom protestskrivelsen, varpå Jon Pettersson lade till dennes namn på protestskrivelsen. Därefter satte vi oss vid bordet och Amanda Lind hälsade oss välkomna. Innan den sedvanliga presentationsrundan kom igång tog jag till orda och sade att vi fem romer som befann oss där och alla andra som ställt sig bakom protestskrivelsen bojkottade mötet i protest mot villkoren för mötesdeltagande. Vi överräckte samtidigt protestskrivelsen. Jon Pettersson skickade i samma ögonblick in skrivelsen till Kulturdepartementet via e-post. Innan vi hann resa oss sade Amanda Lind att hon tar till sig av vad som framkommit i remissvaren på utredningen om en "myndighet för romska frågor". Därefter tackade vi romer för oss, hälsade artigt och Jon Pettersson, Angelina Dimiter-Taikon, David Demetri och jag lämnade möteslokalen. Amanda Linds tidigare glädje hade bytts ut mot ett mer bekymrat ansiktsuttryck, men hon var ändå vänlig och artig och öppnade själv dörren för oss. Den femte romske aktivist som anslutit sist stannade kvar i möteslokalen.

Protestaktionen gick i princip som planerat och i Kulturdepartementets reception blev vi fyra som lämnat möteslokalen intervjuade av Veli Brijani från Radio Romano i Sveriges radio.

Robert Brisenstam

Foto: Veli Brijani, Sveriges Radio

Det äldsta föremålet i Europa med en romsk koppling?

- Anna Maria Adamsdotters "formerade ben" och en liten dödschalle i Nordiska museets samlingar.

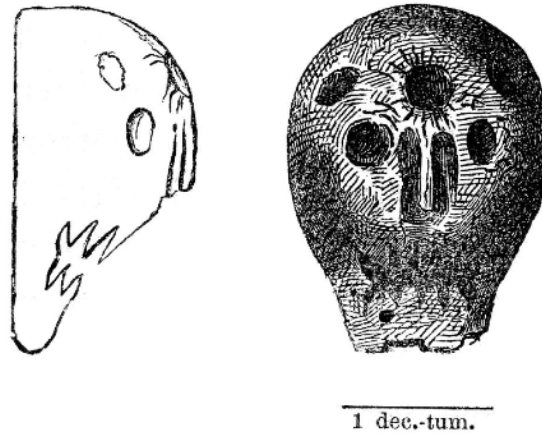
I mitt arbete med Frantzwagner Sällskapets projekt att dokumentera resandes materiella och immateriella kulturarv har jag kommit att intressera mig för ett litet föremål i Nordiska museets samlingar.

Foto: Sören Hallgren, Digitalt Museum.

Det rör sig om en benbit i vilken ett ansikte grovt karvats ur med ögon, näsa och mun. Upptill på huvudet återfinns ett par hål eller fördjupningar. Den förste som beskrev föremålet var folklivsforskaren Gunnar Hyltén-Cavallius. I hans kända "Wärend och Wirdarne" (1864) lägger han fram en märklig teori att Varendstrakten i Småland haft en ursprungsbefolkning liknande folksagans troll. Han tolkade det lilla ansiktet i ben som ett belegg för detta "trollfolks" magiska föreställningsvärld:

"Äfven af Trollens fetich-dyrkan finnes spår. Ibland magiska redskap ifrån trollransakningarne, förvaras ännu i Göta hofrätt en fetich, gjord af läggbensknotan hos något större djur, och formad såsom ett groteskt hufvud i enlighet med närstående teckning. Denna grofva fetisch skall, enligt sägen, af någon bland de yngre trollbackorna [sic] ha varit tillbedd såsom afgud, och det är troligt, att hon i denna såsom annan vidskepelse blott följt de bruk, som en gång varit gängse bland hennes förfäder af det gamla sydsvenska trollfolket."

Ur Hyltén-Cavallius "Wärend och Wirdarne"

Stycket är illustrerad med ett träsnitt av föremålet sett framifrån och i profil med texten: "Trollpackan Kapten Elins s.k. afgud, förvarad i k. Göta hofrätt." Från vem Hyltén-Cavallius fått höra att "avguden" tillhört "Kapten Elin" är oklart, man får anta att det var någon vid Göta hovrätt i Jönköping.

"Kapten Elin", eller Elin Eriksdotter i Mofikerud, var huvudperson i en häxprocess i Södra Ny i Värmland åren 1720-24. Samma år som Hyltén-Cavallius publicerade "Wärend och Wirdarne" lämnades "Kapten Elins trolltyg" över till Statens historiska museum. Förutom ansiktet i ben ingick ett antal andra föremål i denna samling "trolltyg" som alltså tillskrevs Elin från Värmland. 1926 lämnades de vidare till Nordiska museet där det

"Kapten Elins trolltyg". Foto: Karolina Kristensson, Digitalt Museum

befinner sig idag. Alltsedan Hyltén-Cavallius tid har attribueringen till Kapten Elin följt med hos de som skrivit om föremålen, i senare tid med reservationer. Med tanke på Hylten-Cavallius tankar om ett småländskt trollfolk kan förstås hans trovärdighet som källkritiker ifrågasättas.

Häxprocesserna har aldrig upphört att fascinera som fenomen och i sin grymhet. De suggestiva föremål som ingår Kapten Elins trolltyg har heller aldrig blivit bortglömda. En av de som i senare tid skrivit om samlingen är etnologen Ebbe Schön i *Fataburen* 1998 där han beskriver föremålen och redogör för rannsakingen mot Kapten Elin. Schön konstaterar att endast ett horn som omnämns i rättegången mot Elin skulle kunna vara identisk med något av föremålen i Kapten Elins trolltyg. Han menar att samlingen inte är enhetlig utan kommer från skilda håll.

I tidskriften *Populär historia* 2004 redogjordes för Schöns efterforskningar och Lena Kättström Höök, intendent på Nordiska museet, kommenterade Schöns slutsats att Kapten Elins trolltyg inte är en enhetlig samling:

"Det intressanta med just den här samlingen är att den visar hur gärna vi förknippar föremål med myter om en speciell historisk person"

Idag finns föremålet på nätet och presenteras på Digitalt Museum som följer:

"En dödsskalle [sic] utskuren i ben. Föremål i Nordiska museets samlingar som enligt traditionen benämns "Kapten Elins trolltyg". En samling förment magiska föremål som enligt traditionen tillhört "Kapten Elin", ett välkänt namn i folktraditionens sägner om häxor."

Föremålet är taggat med ämnesorden "föremål", "magi och kult".

En alternativ tolkning

I min forskning på resandesläkter har jag stött på en kvinna vars namn var Anna Maria Adamsdotter. Hon bör ha varit född omkring 1680 och förekommer i flera typer av källor från 1700-talets första årtionden. Om hennes släkt och kontakter med kända nyckelpersoner bland samtidens resande ber jag att få återkomma vid ett senare tillfälle. Det räcker i detta sammanhang att veta att hon vanligtvis uppgav sig vara född i Frankfurt, att hon vandrat i Danmark och Sverige och att hon uppenbarligen kunde flera språk. Men ingenstans framgår att hon skulle tala annat än felfri svenska och själv hävdade hon att hennes familj varit i landet länge. Jag har funnit henne i såväl Skåne, Blekinge, Göteborg, Dalarna, Gästrikland, Jämtland och Finland, så hennes liv var präglad av många och långa resor. Hon kallas och identifieras så gott som alltid som "tartare" och "ziguenare" och det med en självklarhet som inte alltid är fallet i sjuttonhundratalskällor.

En röd tråd i dessa källor är vad som måste ha varit Anna Marias viktigaste inkomstkällor: spådom och vidskepelse. Det var på grund av dessa näringsfång som hon ställdes inför rätta i Karlskrona 1709, en rättegång som först uppmärksammades av arkivarien och resandeforskaren Niclas Rosenbalck. I rättegången ingår, bland mycket annat, en mening på romani som till dags dato är det äldsta kända språkprovet i Norden.

Även till den ber jag att få återkomma då samarbete pågår mellan mig, Jon Pettersson och professor Peter Bakker vid Århus universitet.

När Anna Maria förhörs placerar hon in sig själv som spåkvinna i en kvinnlig tradition: hon berättar att hennes mor utövat konster, att hon lärt sig dem vid 15-16 års ålder och att hon själv lär sin trettonåriga dotter Dorotea, "den hon begynt wänja här till", att spå i händer och läsa planeter. Även Anna Marias svärmor ska utöva dessa konster och Anna Marias farmor hade haft en bok med "stympade kroppar af allehanda figurer" som hon på något vis använde till samma ändamål.

Det framstår alltså som en kvinnlig tradition att utöva spådom och magi men även de som begagnade sig av Anna Marias tjänster var i huvudsak kvinnor. I en källa omtalas att Anna Marias man alltid gick iväg när Anna Maria utförde sina konster, vilket väl understryker att vi rör oss i en kvinnlig sfär. Men spådomsutövande var inte bara en kvinnlig tradition i största allmänhet. Det blir tydligt när Anna Maria refererar till sig själv som "tartare" och säger att det finns många av "dylikt folk" som fara kring i landet och "förtiena sig wackra penningar" på samma vis som hon. Vid ett annat tillfälle säger hon att dessa konster bara är ett "maneer för de kringstrykande så kallade tartarna, att sökia sin födo och uppehälle". Hon är helt ärlig med att det rör sig om en konst hon brukar för livets uppehälle, inte magi, det är det enda hon lärt som kan försörja henne.

Anna Marias inställning påminner om en historia som Eilert Sundt berättar i sin bok om norska resande, *Beretning om fante- eller landstrygerfolket i Norge* (1850). I kapitlet om signerier berättas om en "tattarhäxa" som kom in på en bondgård och försökte bedra gårdsfolket med sina konster. Eftersom bonden var en klok man förstod hon snart att det inte skulle gå att göra någon förtjänst i den gården. Hon sa då halvhögt för sig själv: "Devel har tji dela mander pu att kjera pre; saa maa mander kjera med möien for at le kabene til tjavoane meros", det vill säga: "Gud har inte gett mig jord att arbeta på; då måste jag arbeta med käften för att få mat till mina barn".

I sammanhanget kan man påminna sig om romaniglosan "summa" som har en dubbel betydelse i skandinavisk romani. Enligt de äldsta källorna i Sverige och Norge (1801 respektive 1850) betyder det både att spå och att trolla, men även bedra och narra folk på pengar.

★

I rätten i Karlskrona uppvisades flera av Anna Marias så kallade "gyckelvärk". Med dessa skrämde hon allmogen, bland gyckelvärken fanns en docka gjord av strumpor och hönsklor som hon kallade Satan. Hon ombads att berätta mera utförligt om de konster hon brukade.

Q:o Om hon intet kan andra konster?

R:o Ja åtskilliga, såsom: hon tager ett been, det gräfwet hon ut med ögon, tänder och näsa, jämbwäll hår der på de hon fäster med bäck, acktandes tillfälle att ingen seer henne, och då gräfwet det neder anten i ett stall eller fåähuus. När hon det giordt föreställer hon tollket /: gemenligen bönder på landet :/ att det sker dem stoor skada af deras grannar, sampt att de skiämbdt deras booskap, och när hon kommit öfwerens med dem, hwad de skola gifwa henne, säger hon sig wela wisa dem deras skepnad som dem giordt illa, och så gåår hon dit hon samma nedgräfwit, tager upp det och wisar dem, hwar af dee blifwa styrckta i sin troo, hwilket hon giärna gör wid liuus, uti bondens och hustruns närwaro, på det man det så grant intet kan märcka.

Det var denna beskrivning av ett ben som gröpts ur med ögon, tänder och näsa som dök upp i mitt minne när jag första gången såg Kapten Elins trollyg. Anna Maria säger att hon fäster hår på huvudet med bäck, vilket jag tror är syftet med de små hålen upptill på dödsfallen i Nordiska museet.

Det framgår inte av ovanstående beskrivning hur stor benbiten var, men man får en god uppfattning utifrån Anna Marias fortsatta berättelse:

"hon tager, ett sådant been, som det hon gräfwet ned i stall och fää-huus, som förbemellt är, doch hellt litet och när hon kommer någonstädes der hon kan inbilla dem att deras grannar göra dem illa, och haa deras lycka ifrån dem, det hon säger sig weta råd före, tager hon ett ägg, lägger så oförmärckt samma hufwud under den wänstra tummen, och lägger handen öfwer ägget, tager så bondens och hustruns hand, från hwilken hon skall olycka bårtdrifwa, och lägga ofwanpå, löst [?] der öfwer, och slår i det samma ägget sönder, förklarandes tillförende der ingen olycka är för handen, så fins intet i ägget, men annars så fins der en diefwull der uti."

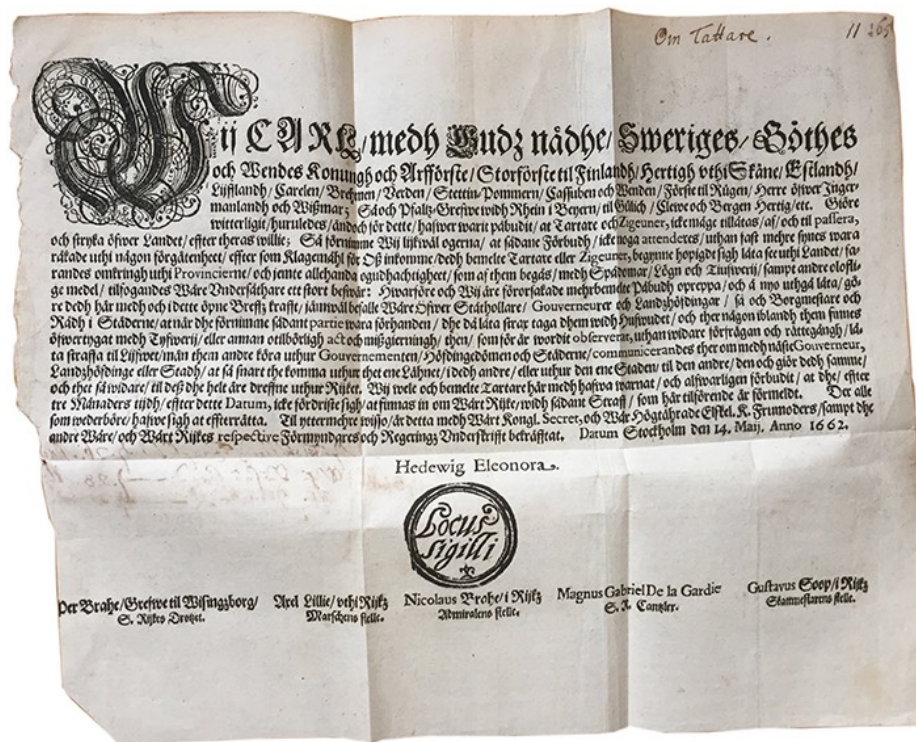
Det hon beskriver här är ett litet föremål, men formuleringarna antyder att det fanns benbitar i olika storlekar för olika ändamål. Hon berättar även om en tredje konst:

"Samma formerade been, binder hon i ett laakan, och dem som något blifwit bortstulit ifrån, inbillar hon, att hon kan wisa dens skepnad som stölden begått, tager det så upp för dem, uhr lakanet och sedan säger hon sig kunna göra så mycket emot anseelig betalning, att tiufwen skall sielff bära deras bortstullna saaker inom en wiss tid hem igen och falla på knä för dem och bee om förlåtelse, då hon genast lagar sig undan."

Denna föreställningsvärld, där någon - ofta en granne - med "svart magi" har vänt lyckan från en fastboende, har jag stött på i flera rannsakingar mot resandekvinnor. Eftersom olyckan kommer av en människas onda uppsåt och inte av gud kan olyckan vändas, vilket resandekvinnan erbjuder sig att göra mot en rund ersättning.

*

Rådhusrätten i Karlskrona dömde Anna Maria för stöld och utövande av spådom och signeri till döden med stöd av plakatet om "tattare och zigenare" av den 12 mars 1662. Det är det enda fall jag känner till där plakatet från 1662 legat till grund för en dödsdom.

1662 års plakats om "Tartare och Zigeuner"

Om vi utgår från att min teori är rätt, att Anna Marias "formerade ben" i själva verket är benansiktet i Nordiska museet, hur hamnade då föremålet i Göta hovrättas arkiv? Alla dödsstraff som utdömdes av en underrätt överprövades per automatik i högre instans. För Karlskrona rådhusrätt var denna högre instans just Göta hovrätt.

Av protokollen framgår att flera av de "gyckelverk" Anna Maria använde sig av visades upp i rätten och det är tydligt att de även i samtiden väckte uppseende. Då det rörde sig om bevismaterial, dessutom av högst ovanlig art, är det troligt att de sändes in med rannsakningsprotokollen till hovrätten. Det är då lätt att tänka sig att föremålet senare hamnade i en kuriosasamling hos hovrätten medan själva rannsakingen med tiden glömdes bort. I kuriosasamlingen sammanfördes den med föremål från häxprocesser och andra mål rörande vidskepelse och så såg Hyllén-Cavallius dem i Jönköping vid 1800-talets mitt.

Som Ebbe Schön poängterat var "Kapten Elin" ett välkänt begrepp i folktraditionen och "huvudperson i anmärkningsvärt många av de sägner om häxor som har berättats i Sverige på 1800-talet". Flera skillingtryck om henne trycktes i Jönköping mellan åren 1815-53 och spreds i stora upplagor. Jag skulle tro att Kapten Elins historia helt enkelt har projicerats på Anna Maria Adamsdotters formerade ben. Schön skriver: "Växelverkan mellan muntlig trading och skriftliga källor har ofta visat sig effektiv för att både nybilda och vidmakthålla sägner och trosföreställningar". Till saken hör att även rannsakingen mot Kapten Elin överprövades av Göta hovrätt.

Stämmer denna identifiering - vilket jag håller för troligt - så är benansiktet på Nordiska museet inte ett minne av häxprocesserna. Det kan istället knytas till en namngiven kvinna som identifierade sig själv som "tartare" och som hörde till de centrala släkter från vilka senare tiders resande stammar. Föremålet berättar om spådom och vidskepelse som en kvinnligt kodad inkomstkälla och tradition. Anna Marias trolltyg är samtidigt, mig veterligen, det äldsta kulturella föremålet med romsk anknytning i Norden, kanske i Europa.

*

Hur gick det då för Anna Maria? Hon undgick dödsstraffet då Göta hovrätt omvandlade dödsstraffet till 30 par ris. Detta var varken första eller sista gången Anna Maria skulle dömas till döden, med det är en historia som får berättas vid ett annat tillfälle.

Sebastian Casinge

Denna artikel har tillkommit som en konsekvens av ett projekt om materiellt och immateriellt kulturarv kopplat till resande, genomförd 2019-20 av Frantzwagner Sällskapet med Sebastian Casinge som projektansvarig och med ekonomiskt stöd av Riksantikvarieämbetet.

Text om Anna Maria 1.

Q:o Kan hon inga andra konster?
R:o Jo åtskilliga, såsom: hon tar ett ben som hon gröper ut ögon, tänder, och näsa och fäster på hår med lite bäck. När tillfälle ges gräver hon ner det i ett stall eller fähus när ingen ser. När hon gjort detta så övertygar hon folket, som vanligtvis är bönder på landet, att deras grannar har åkallat svart magi för att skada deras boskap. När hon kommit överens om en ersättning så säger hon att hon ska visa dem skepnaden på det som orsakat skada. Och så går hon dit där hon grävt ned det urgröpta benet. Hon tar upp det och visar dem. Detta styrker det hon påstår och görs i bondens och hustruns närvaro, i ett ljus som medför att de inte kan märka vad hon gör.

Text om Anna Maria 2.

Hon tar ett sådant ben och gräver ner det i stall eller fähus som är ganska litet och där hon kan inbilla folket att deras grannar gör dem illa och ta deras lycka från dem. Hon säger sig kunna råda bot på detta. Hon tar ett ägg och lägger samma huvud under den vänstra tummen och lägger handen över ägget. Hon tar bondens och hustruns hand, från vilka hon ska driva bort olyckan. Så lägger hon det ovanpå och slår sönder ägget och förklarar om ingen olycka finns så finns där inget i ägget, annars finns där en djävul i det.

Text om Anna Maria 3.

För de som fått något stulet använder hon samma formerade ben och binder det i ett lakan. Lakanet påstår hon kan visa skepnaden på tjuven. Mot en anseelig betalning säger hon sig kunna göra så att tjuven kommer och återlämna de stulna sakerna inom en viss tid och då också falla på knä framför dem och be om förlåtelse...

Källor:

Casinge, Sebastian. "Om resandesläkter i Östhammar", i *Släkthistorisk årsbok* 2008.

Hyltén-Cavallius, Gunnar. *Wärend och Wirdarne. Ett försök i svensk ethnologi* (1864), del I, s. 123.

"Magiska ting från 1700-talet", i *Populär historia* (2004:1).

Linné, Carl von. *Öländska och gothländska resa* (1745).

Schön, Ebbe. "Kapten Elins trolltyg", i *Känn dig själv i Fataburen* 1998, s. 76-92.

Sundt, Eilert. *Beretning om fante- eller landstrygerfolket i Norge* (1850).

Otryckta:

Göta hovrätt, advokatfiskalen, EVIIBAA:974-75

Digitalt Museum: <https://digitaltmuseum.se/011013844731/en-dodsskalle-utskuren-i-ben-foremal-i-nordiska-museets-samlingar-som-enligt>

Steriliseringar av resande

En mörk historia....

För ungefär ett halvår sedan bestämde jag mig för att ge mig in i det känsliga ämnet steriliseringar av de våra. Även om ämnet har behandlats tidigare så tycker jag att det långt ifrån har fått den uppmärksamhet det förtjänar. Min uppfattning är att detta skamliga kapitel i svensk historia har behandlats på ett än skamligare sätt, då det tills denna dag har tystats ner.

Bo Hazell nämnde steriliseringarna av resande i sin bok *Resandefolket - från "tattare" till traveller* men trots det verkar det inte det lett till något större genomslag inom den akademiska världen. Någon revolutionerande vidareforskning utförd av akademiker har jag knappast sett till.

Mattias Tydén och Gunnar Broberg var tidigt ute med att skriva om steriliseringarna i Sverige. Redan 1991 publicerades deras bok *Oönskade i folkhemmet*.

Maija Runcis skrev sin avhandling "Steriliseringar i folkhemmet" år 1998 och Maciej Zaremba skrev en mycket uppmärksammat artikel om just steriliseringarna i Sverige i Dagens Nyheter år 1997.

Tydén, Broberg, Runcis och Zaremba, har gjort goda insatser om man vill fördjupa sig i detaljerna kring steriliseringarna generellt, men ett problem kvarstår. De har inte fördjupat sig i vad man i samtiden kallade "tattarfrågan". Adam Heymowski förefaller vara den primära källan för akademiska skrifter som publicerades på 1990-talet. För tiden är det inte något avvikande. I och med de två avhandlingar Adam Heymowski kom med 1955 och 1969 var han en person som starkt bidrog till att resandes etnicitet förbisågs och suddades ut. Urvalet av källorna i hans forskning ledde till en slutsats som inte bara fick det svenska folket utan också landets akademiker att tro att "tattare" egentligen bara var socialt utslagna svenskar. Eftersom de flesta som jag sett skriva om steriliseringarna använde Heymowski som källa, eller också använde sig av Birgitta Svenssons avhandling¹, som i sin tur också lutade sig mot honom, gavs en felaktig bild av vilka "tattarna" egentligen var. Sådana texter resulterade i en bild som gjorde gällande att det helt enkelt inte fanns något "rasproblem" i Sverige.

När jag personligen har talat med folk så är den generella bilden att man inte känner till att Sveriges inhemska romska population blev utsatta för sterilisering under 1900-talet. När det talas om att "romer" steriliserades så tolkar gemene man det naturligtvis som att det var kalderasha-romer som steriliserades. Det var något som inte skedde i någon större utsträckning.

Mellan 1935 och 1975 steriliserades 62 800 personer i Sverige.² Hur många av dem som var resande är svårt att veta. I synnerhet om man inte gör en djupare undersökning. En undersökning som gjorts nämner att cirka 700 personer fick benämningen "tattare" i steriliseringsansökningarna.³

Jag har gått igenom samtliga steriliseringsansökningar för år 1945 systematiskt och det är ingen munter läsning. Innan jag går in på detta djupare vill jag påpeka att forskare ofta förespråkar att en "tattarisering" skedde i Sverige. Adam Heymowski och Birgitta Svensson är två av dem. Jag kan utifrån min djupare forskning bestämt hävda att det inte existerade någon "tattarisering" på det sätt de båda hävdar. Man antyder att en stor mängd personer började kallas för "tattare" utan att de var av resandesläkt och att myndigheterna ville se en sådan problematik. Om man ska tala om "tattarisering" så existerade det möjligtvis i det avseendet att ett fåtal icke-resande betraktades och stämplade som "tattare". Detta gäller då individer som hade en nära anknytning till resande eller som hade samma efternamn som resande, men det var inte den vanligaste

anledningen. När jag granskar polisunderrättelser och media för år 1945 ser jag inget större spår av en "tattarisering". År 1945 använder Polisen begreppet "tattare" för totalt 60 personer varav 10 personer är sådana som helt enkelt är gifta eller haft samröre med resande. När jag går igenom tidningarna, som under en lång period på 1900-talet hetsade mot resande, så kan jag konstatera att 18 personer kallades "tattare". Av dem har jag identifierat 15 "tattare" som resande och i två fall tyder det på att de faktiskt var av resande-släkt, men detta har jag inte lyckats utröna än på grund av bristande detaljer i tidningsartiklarna. Den sista var antagligen en vanlig svensk man som olyckligtvis bar samma efternamn som några kända "tattare" som hade förekommit i medias nyhetsrapportering.

I steriliseringsansökningarna fanns det lite mer utrymme för att en person skulle kunna stämplas som "tattare", men det är ändå inte solklart om och hur det skett. Ett möjligt scenario kan vara att personer som inte hade någon djupare kännedom om resande och läste tidningarna fick en viss paranoia. Exempelvis steriliserade man en ung man⁴ vid Salboheds statliga uppfostringsanstalt. Han vistades där samtidigt som en skånsk resande och en annan vars far var kalderasha-rom.⁵ Den skånska resandepojken blev steriliserad⁶ och eventuellt fick anstaltens personal uppfattningen att båda var resande enbart för att de kanske umgicks eller höll ihop.

I ansökningarna om sterilisering för år 1945 är totalt 34 personer kallade "tattare". Av dem var 24 st av resandesläkt och endast två av dem undslapp sterilisering.

Att vara resande eller "tattare" i ansökningarna var något som hade en extra negativ prägel i handlingarna. Under punkt 2 och rubriken *Hereditet*, som betyder arv, stod det oftast att personen ifråga var "tattare". Anledningen till att det var relevant att föra in i papperna berodde enligt min uppfattning antagligen på att sterilisering då sågs som extra viktig. Då just på grund av att personen i fråga "ärvt" sin "tattarproblematik".

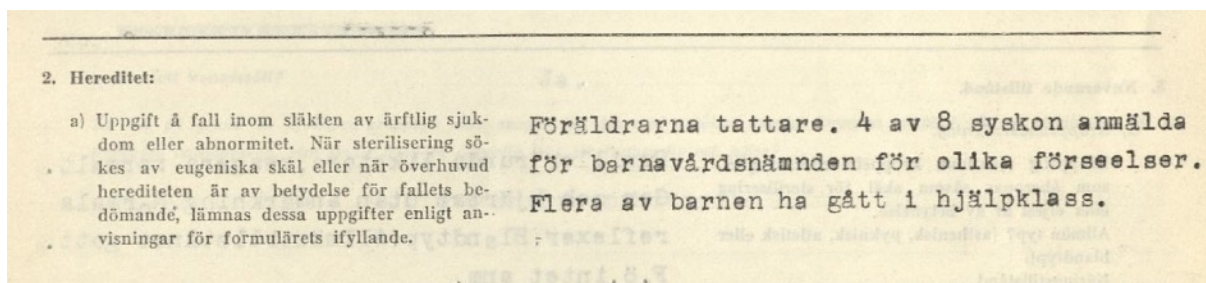
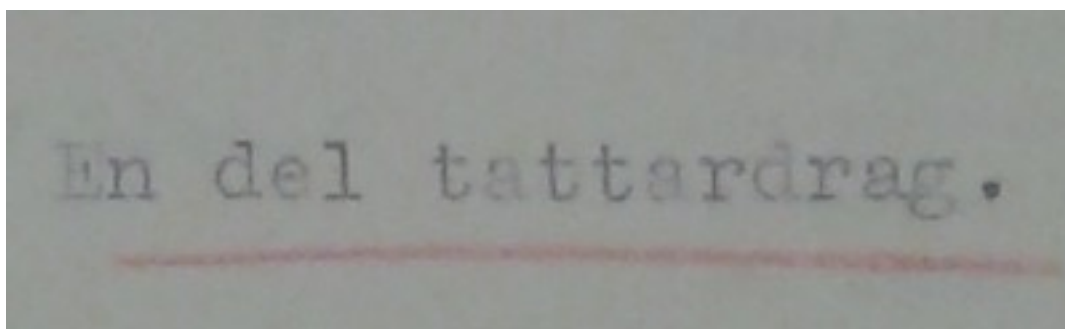

Foto: Arvid Bergman. Not 7.

Några gånger får man även se ordet "tattare" med en röd understrykning.

Under "Kroppslig undersökning" kunde det till exempel skrivas "Typiskt tattarutseende" sedan på den psykiska undersökningsspalten "typiskt tattarpsyke".

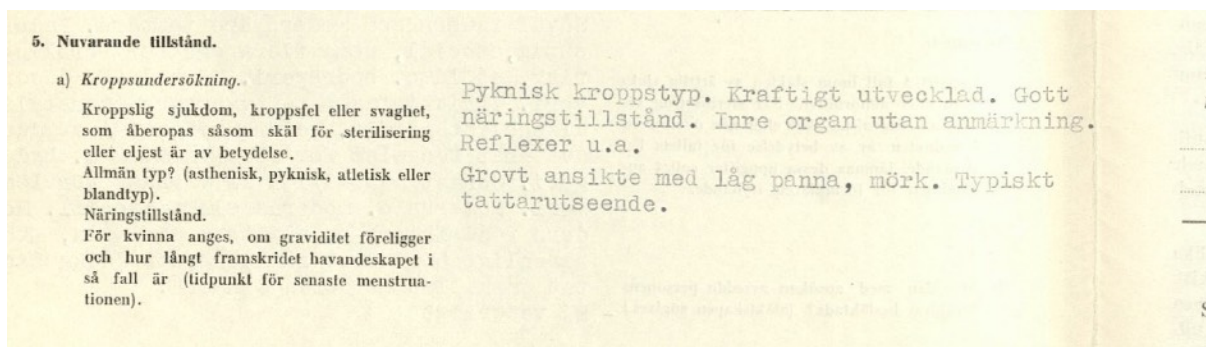

Foto: Arvid Bergman. Not 8.

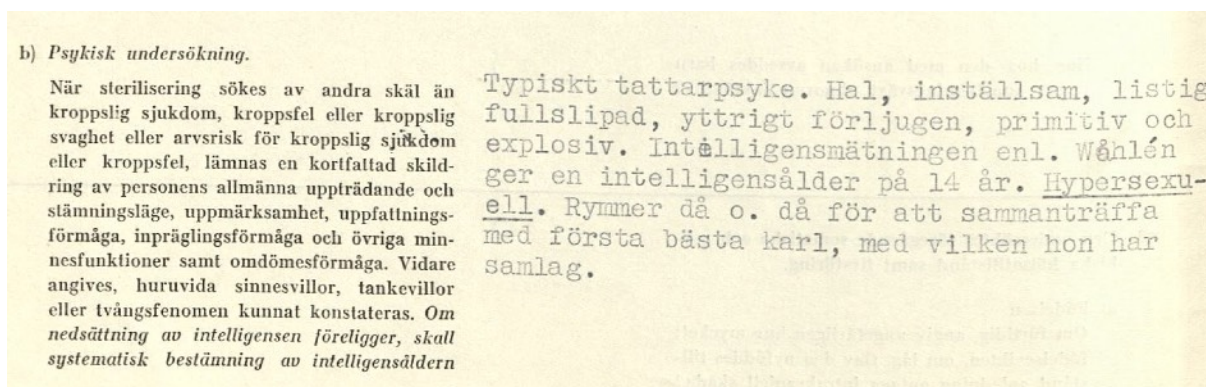

Foto: Arvid Bergman. Not 9.

Även om det inte var specifikt uttryckt i steriliseringslagarna att "tattare" skulle steriliseras så ger tidningarnas artiklar en tydlig bild att så var fallet. Dessutom var det ett enormt uppviglande mot "tattare" i både film, litteratur och tidningar. Flertalet artiklar tar upp ämnet sterilisering av "tattare" och i bland annat en artikel år 1936 kan man läsa ;

*"Att denna landsplåga kunnat bestå i århundraden utan myndigheternas ingripanden anses oförståeligt. En föreskrift om sterilisering skulle säkerligen medföra att alla zigenare och 75 procent av tattarna lämnade landet."*¹⁰

Frågan togs upp inför socialministern och man kan inte låta bli att associera till Nazi-Tyskland när man läser detta. Sanningen är att det finns många likheter med dåtidens Tyskland. Alla resande som steriliserades fanns på något sätt registrerade i tatarinventeringen 1943-44 och de som var skånska resande fanns även i Kriminalpolisens inventering 1935. I flera avseenden kan direkta paralleller dras till de steg som samtidigt togs i Tyskland och som slutligen kulminerade i massmord.

Inventeringen liknar den tyska rasbiologen och "zigenarexperten" Robert Ritters inventeringar, då han började forska på någon som levde på 1700-talet för att sedan följa ättlingarna till nutid.¹¹

En relevant fråga är: Fanns det andra etniska grupper i Sverige som råkade ut för steriliseringar i samma omfattning som resande? Svaret är nej. I vart fall inte om man går igenom år 1945:s steriliserings-ansökningar metodiskt. I mina undersökningar upptäckte jag bland annat en kinesisk man, en tysk-judisk kvinna och en kvinna vars mor kallades "zigenare". Den som kallades "zigenare" var antagligen en resande-kvinna från Halland men varken hon, kinesen eller den tyska kvinnan av judisk börd fanns med på grund av deras ursprung. Den tyska kvinnan blev dessutom aldrig steriliserad, istället blev hon bemött med respekt då hon var överlevare från koncentrationslägret Ravensbrück.¹²

Ju djupare man gräver ju tydligare blir det. Under 1930-talet och de närmsta följande decennierna var den grupp man mest fokuserade på att sterilisera den inhemska romska populationen som levte i Sverige sedan århundraden, de resande. Ingen annan etnisk grupp har blivit offentligt utmålad som en samhällsörda, varit föremål för landsomfattande registrering och direkt föremål för sterilisering. Arkivforskaren Sebastian Casinge har tittat närmre på handlingarna för de steriliseringar som utfördes år 1941. Han har då funnit 7 resande av 248 ansökningar, vilket motsvarar 2,4 % av de totala ansökningarna. Inte bara utifrån de totala ansökningarna är siffran hög, utan också i förhållande hur stor del av den svenska befolkningen gruppen utgjorde.

År 1945 blev 22 "tattare" som var etniska resande steriliserade. Totalt inkom 1434 steriliseringsansökningar under samma år.¹³ Den svenska befolkningen uppgick till 6 673 749 personer¹⁴. Statens inventering av "tattare" från år 1943-44 innehåller 7 668 "tattare", men idag vet vi förvisso utifrån genealogisk forskning att de resande i själva verket var runt 10 000 personer. Beroende på vilken källa man utgår från innebär det att de resande utgjorde 1-1,49 promille av befolkningen. De steriliserade "tattarna" utgjorde 1,53 procent av de steriliserade, vilket är det en skyhögt siffra i förhållande till gruppens storlek och befolkningen i Sverige. Eftersom de övriga 1412 steriliserade personerna tillsammans utgjorde 0,21 promille av befolkningen så steriliserades "tattare" år 1945 mer än sju gånger oftare än den resterande befolkningen. Ansökningarna för år 1944 har jag nyligen bara blickat igenom och redan har jag hittat två resande. En av dem är en kusin till en person som jag växte upp med.

Avslutningsvis vill jag återge ett citat från journalisten Christian Catomeris bok *Det ohyggliga arvet* där ett stycke handlar om den svenska regeringens offentliga ursäkt år 2000; " *Av någon anledning avstår regeringen från att göra detta i ett offentligt sammanhang eller genom att kalla till en presskonferens. Ursäkten publiceras istället på en insändarsida i Expressen. Regeringens sensationella uppgifter att 600 steriliserade "tattare" delvis fallit offer för en statlig rasistisk steriliseringspraktik blir inte mycket mer än en notis.*"¹⁵

Arvid Bergman

Noter

¹ *Bortom all är och redlighet - Tattarnas spel med rättvisan*. 1993. Nordiska museets förlag.

² *Oönskade i folkhemmet*. Mattias Tydén och Gunnar Broberg. 2005. Sidan 99.

³ SOU 2000:20 Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975. Sidan 17. <https://www.regeringen.se/49b6c6/contentassets/68b217b7f8e746a799536f3ad851c05e/steriliseringsfragan-i-sverige-1935---1975>

⁴ Medicinalstyrelsens Ansökningar om steriliseringar 1945. E 1 b:85. 18-årig man.

⁵ Inventeringen av "tattare" . Socialstyrelsen. H 10. Västmanlands län.

⁶ Medicinalstyrelsens Ansökningar om steriliseringar 1945. E 1 b:82. 18-årig man.

⁷ Medicinalstyrelsens Ansökningar om steriliseringar 1945. E 1 b:91. 16-årig pojke.

⁸ Medicinalstyrelsens Ansökningar om steriliseringar 1945. E 1 b:97. 17-årig flicka.

⁹ Medicinalstyrelsens Ansökningar om steriliseringar 1945. E 1 b:85. 19-årig kvinna.

¹⁰ Falu Länsstidning 1936-02-23. *Sterilisering av zigenare och "tattare"?*

¹¹ Svenska landsmål och svenskt folkliv. 1945. Sidan 21-22.

¹² Medicinalstyrelsens Ansökningar om steriliseringar 1945. E1 b:92.

¹³ Enligt diarierna för 1945. Medicinalstyrelsen - Rättspsykiatriska nämnden C 1 d:5.

¹⁴ Statistiska Centralbyrån. Befolkningsutveckling - födda, döda, in- och utvandring samt giftermål och skilsmässor 1749-2019. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/helarsstatistik--riket/befolkningsutveckling-fodda-doda-in--och-utvandring-gifta-skilda/>

¹⁵ Christian Catomeris. *Det ohyggliga arvet*. 2004. Sidorna 258-59.

Manér, klädkoder och allmänt uppförande - bland oss resande

Denna lilla artikel gäller oss resande och inte nytilkomna romer eller de så kallade svenska romerna, som jag genom livet har varit tillsammans väldigt mycket med.

Förr var det allmänt känt att vi som tillhör olika resandesläkter sågs som annorlunda av vår omgivning. Själva brydde vi oss inte om det utan ville bara leva i fred. Vi ville helt enkelt bara vara de vi är och mer än gärna föra, inte bara vår kultur och våra traditioner och vårt språk, men också våra klädkoder och manér vidare till våra barn och barnbarn. Jag kan väl i och för sig föreställa mig att det var just därför vi sågs som annorlunda. På grund av våra klädkoder och våra manér.

Tyvärr så är det många som idag verkar vara ganska kluvna i detta med följa våra gamla oskrivna klädkoder och manér. Istället verkar de stäva efter till synes helt andra andra former av annorlundahet, om man så säger. Många utmärker sig på sätt som skulle varit helt otänkbart för bara en eller två generationer sedan och verkar strunta i allt vad kultur och traditioner heter. Hur en del klär sig vill man inte ens tänka på. För vissa andra av oss andra en del av sådana saker något av det viktigaste i våra liv.

I vår familj har sådana koder alltid haft högsta prioritet, både bland män och kvinnor. De flesta av oss har stor respekt för dess innebörd och dess djupgående kulturella betydelse och att bryta mot vissa av dessa koder skulle av många vara anse som ett svek inte bara mot oss själva utan också mot våra förfäder. Alltså något som i praktiken blir otänkbart.

Min uppfattning om att det finns de av oss som jag uppfattar inte verkar bry sig det minsta om det jag nämnt bygger på vad jag själv ofta ser, både i det verkliga livet och på Facebook. Man bryr sig inte det minsta om att följa de enklaste saker man kan, manéret och klädkoden.

Foto: Pikrepo

Jag har själv sett de bland oss som helt enkelt inte har engagerat sig i att informera sina egna barn om deras ursprung. En del låter sig invaggas i en uppfattning att sådant idag är oväsentligt. Här ska jag inte ge mig in i någon polemik, men faktum är att barn som inte vet om sitt ursprung ofta drabbas av identitetskriser som lika ofta ställer till med stora problem i framtiden. Det gäller förstås även om de matas med en massa konstigheter.

Personligen tycker jag mig se att det finns de av de våra som egentligen skäms för sitt ursprung. Några till och med förnekar sanningen, men sanningen är något som man aldrig kan komma ifrån trots om man förnekar

och vanärar sitt ursprung. Självklart och med all respekt så har var och en rätt att tycka vad man vill om sig själv och andra, men för oss som har vandringen i blodet, drömmarna, den eviga längtan som binder oss samman och flätar våra själar, för oss räcker det inte med att bara säga; *MANDER HONKAR ROMANO!* (Jag är resande! *reds.anm.*)

Jag brukar säga att det finns resande som har färgen men inte blodet, och så finns det resande som har färgen och blodet och så finns det sådana som jag själv som har blodet men inte hela färgen. Och då undrar Du kanske vad jag menar med det?

Jo, en som har färgen har våra manér, klädkoder och annat som hör till oss som språk och annat kulturellt. En som har blodet är en som har släktband och som alltså är nedkommen från gamla djupa resandesläkter. Som vi alla vet finns det de ibland oss som är ingifta och som har anammat alla delar, men de har självfallet inte blodet så att säga. Vissa har enbart anorna och inget annat.

Redan när vi var mycket små så var våra föräldrar mycket noga med att fostra oss. Vi skulle alltid visa upp oss rena och hela och ha ett visst uppförande. Man fick inte uttrycka sig hur som helst och till vem som helst i tid och otid. Skämmas för vårt ursprung skulle vi absolut inte göra, och det har vi heller aldrig gjort. Istället skulle vi vara stolta över det, och det har jag alltid varit.

Idag är jag liksom en del andra resande jag känner mycket mån om att värna om vårt manér, vårt språk och respekten till våra förfäder, vilket ju hör vår urgamla kultur till. Trots att jag skulle kunna fördjupa långt mycket mer i detta ämne så går jag vara in kort i ämnet här. Detta för att försöka tillrättalägga en hel del oklarheter och oegentligheter som cirkulerar angående vårt beteendemönster och som ibland framstår som förvirrande eller till och med nedsättande, för att inte säga förnedrande.

Vi har en rad kulturellt präglade beteenden och det finns förvisso en del naturliga skillnader mellan våra olika stammar, men något som är gemensamt är i vart fall uppfattningen om klädseln. Klädkoden är en av de grundläggande delarna i vår kultur. Man ska klä sig på ett sätt som klart och tydligt visar för både en själv och alla andra att man är respektabel och att man är stolt över den man är. Idag ser jag ibland djupa resande som av blotta anblicken får mina ögon att tåras. Det är folk vars mor- och farföräldrars generationer jag kände väl och om de hade levt idag så kan jag säga att deras ättlingar hade fått det hett om öronen. Fast idag är det andra tider och folk kan kosta på sig att inte bry sig om vilket.

Att klä sig romanott är att klä sig helt och rent, och då med en viss stil. Man behöver inte klä sig i dyra märkeskläder för tusentals kronor hit eller dit, utan bara följa våra vissa klädkoder. Dessa har förstås också ändrats med tiden. Som alla vet bar alla kvinnor förr kjolar men så är det ju inte lägre. Männen bar hattar eller så kallade Vega- och kaptensmössor. I vårt grannland Finland har våra fränder och släktingar utvecklat sin klädkod till att innefatta stora vackra sammetskjolar och uniformsliknande kostymer och jackor. Utvecklingen kommer just från våra gamla uppfattningar om hur man ska klä sig, men att det ska vara just så som i Finland menar jag inte att det behöver vara. Jag säger bara att det är *ett* sätt som i grunden bottnar i våra gamla uppfattningar om klädkoder.

Foto: Skådespelare från TV-serien *Peaky Blinders*

Före stormarknadernas och internethandelns uppkomst så var de flesta av de våra handelsmän betjänade byggdebefolkningen med många slags varor och tjänster. Då måste man kunna visa upp ett propert och respektabelt yttre och samtidigt också distansera sig från allehanda landsvägluffare.

Vi resande har alltid varit omgärdade av rykten om att ha klärvoajanta egenskaper och hur det är med den saken kan jag inte säga, men i vart fall är det väl så att vi alltid har kunnat "känna på oss" när andra resande befinner sig i närheten. En viktig del i detta är våra klädkoder och manér.

Vi resande kan som regel på långt håll se vilka som tillhör de med samma ursprung som oss själva. Var denna förmåga kommer ifrån vet jag ej men den är signifikativ för oss och sitter i ryggraden. Jag tror att det främst handlar om klädsel, rörelsemaner och uppförande. Sättet att prata med varandra är nämligen också annorlunda än när vi talar med utomstående. Samtal omgärdas och styrs av en respekt för den man talar med och man pratar likaså om bortgångna människor med respekt och vördnad. Ett samtal mellan vuxna resande som lever med samma beteendekoder sker alltid utifrån vissa oskrivna regler och på ett sätt där man inte "trampar någon på tårna".

Klädsel och manér, sättet att uttrycka sig och respekten för ens ursprung är faktiskt något som skiljer oss från varandra idag, tyvärr. Att vara resande i nutid, med allt vad det innebär, att föra vårt språk och kultur vidare till våra barn, är åtminstone för mig och många andra, men inte för alla, något stort och vackert. Det stärker vår självkänsla och sammanhållning och ger näring till vår stolthet och åminnelsen av våra gamla.

När jag tänker på min uppväxt, så påminns jag ofta om hur stränga regler vi resande hade angående detta med att alltid vara propert klädd. Man fick aldrig vara sjaskig eller smutsig, dels för att sådant var våra seder och bruk men nog också dels för att urskilja oss jämt mot byggdebefolkningen, eller buro'na som vi sade. För våra egna gällde det att alltid följa detta och det finns ett gammalt svenskt ordspråk som lyder "som man är klädd, blir man hädd". Ordspråket stämmer helt och hållet med våra värderingar, och när du nu har fått en liten bakgrund så ska jag berätta om en händelse som utspelade sig när jag var barn....

En dag var vår familj ute och åkte för att hälsa på någon som bodde några mil bort. De vi skulle träffa var inte resande utan folk som åkte på marknader och som pappa hade en del affärer med. Pappa skulle hjälpa karlen med något som jag inte minns vad det var, men av denna anledning var vi lite mer oömt klädda för dagen. Vi var alltså inte klädda på det sätt som vi brukade och borde, enligt våra traditioner, utan för dagen mer "vanligt" eller så att säga i arbetskläder.

Längs vägen stannade vi till vid en Konsumbutik och i affären träffade vi på en bekant resandefamilj. Karlen i familjen talade med pappa och berättade att vid en mötesplats ett tiotal mil därifrån hade ett mycket stort antal resande "slagit läger". Där skulle de stanna för att umgås och ha trevligt tillsammans i några dagar. Karlen berättade att det var resande från både Norge och Sverige av både kända och okända familjer. Några var rentav gamla vänner och släktingar till oss.

Pappa sade: Vi åker dit! Men så här kan vi inte se ut, vi åker tillbaka hem och byter om till riktiga kläder, det är bara några mil extra.

Vi åkte raka vägen hem i en fart så pass hög att ett stort dammoln yrde upp bakom bilen. Väl hemma bytte vi alla om och tog på oss ordentliga kläder. Pappa klädde sig som han alltid brukade, med vit skjorta och mörka byxor som hölls uppe av både hängslen och livrem. Skorna var svarta och så blanka att man kunde spegla sig i dem. Denna grundklädsel utvidgade han på olika sätt. Ibland med slips eller fluga, en väst - som hade en klocklänk dinglande från en knapp ner till fickuret i fickan - eller ibland en kofta och en jacka istället för kavaj. Mamma var alltid klädd i kjol och blus med koftor och jackor. Vi barn var klädda likadant som våra föräldrar

och jag minns att jag fått en svart skinnväst som jag var mycket stolt över. När jag tog på den så tyckte jag att den gjorde mig lite mer vuxen. Att så var fallet kan jag väl inte direkt påstå, men just då inbillade jag mig iallafall det.

En massa saker lastades in i vår Volvo och det som inte fick plats lades på takräcket, som brukligt var vid den här tiden. Och så bar det iväg.

Efter en resa som jag tyckte tog en evighet, men som i själva verket nog inte tog mer än högst ett par timmar, så kom vi fram till platsen som resandekarln i Konsumbutikern berättat om för pappa. Det var en mötesplats och ett läger, allt i ett.

Vi körde in på platsen som var full av folk för att kunna finna en plats att resa vårt lilla tält. Tiden var före det att det började produceras husvagnar och när man inte bodde hos varann eller fick *loddepa* (övernattningslogi på en bondgård. *reds.anm*) någonstans så fick tält duga som tillfälliga bostad i några dagar. Efter litet letande mellan tält och folk och bilar så hittade pappa en lämplig plats och stannade bilen.

Nu uppstod en av de mest komiska situationer jag upplevt i hela mitt liv.

Folk flockades runt oss och där var många som pappa och mamma kände sedan gammalt. Hela resandesällskapet bestod av minst hundra personer. När vi steg alla ur bilen tittade vi alla på varandra uppifrån och ner med uppspärrade ögon. Och plötsligt brister allihop unisont ut i ett öronbedövande gapskratt. Många skrattade så att tårarna sprutade medan de kiknade och kippade efter andan.

Anledningen till detta var att varenda karl och pojke och kvinna och flicka hade exakt samma kläder som vi. Det var som om vi vore klädda i uniformer som hade sytts på samma fabrik. Männerna var allihop klädda i vit skjorta och mörka byxor med både livrem och hängslen av den där gamla breda modellen. De hade allesamman svarta blankpolerade skor som blänkte i solen och precis som jag gjorde såg alla de andra mindre och större pojkarna ut som miniatyrmodeller av sina fäder. Kvinnorna och flickorna hade kjolar, blusar och koftor av samma snitt och i samma färger och ingen kunde uppfatta situationen som annat än komisk och alla skrattade därför både hjärtligt och länge. Av de som bevittnade händelsen kom nog ingen någonsin att glömma varken den skrattkavalkad som uppstod eller den fest som följde de följande dagarna.

Privat foto. Jon Pettersson med sina pojkar

Jag tänker ofta på händelsen och skrattar lika hjärtligt varje gång och det gör säkert alla våra vänner som minns eller som kan se den framför sig också. För mig blir det tydligt hur starkt kulturellt präglade vi alla var.

Och visst kan det vara en fördel att ha en klädkod, åtminstone så länge inte precis alla klär sig exakt likadant.

Det var lite funderingar om ämnen som ofta tas upp till diskussion.

Med all respekt till alla resande/romer.

Jag önskar alla våra läsare allt gott i dessa bekymmersamma tider,

Hans Gyllenbäck-Berg

Sekreterare

Tattarinventeringen 1943 - 44

- Systematisk genomgång av inventeringen - Del 3

Denna gång redovisar jag för innehållet i Kopparbergs län, Norrbottens län och Jämtlands län. Det är säkert av intresse eftersom detta är den största officiella registrering av någon enskild etnisk grupp som gjorts under 1900-talet. Definitivt om man räknar in de kalderasha ¹ som registrerades men även utan dem så är det den största "romska" registrering som gjorts. Konstigt nog nämns den inte på till exempel Forum för levande historias hemsida eller i andra "romska" sammanhang. Antagligen på grund av okunnighet och den föga utvecklade forskningen om politiken mot resande på 1900-talet. ²

Kopparbergs län

Detta län eller Dalarna, som landskapet heter, var hemort för både norsk-svenska romanifolk och andra som vanligen vistades inåt landet. Landets största dragspelare föddes här men det hjälpte inte att vara syskon med den störste folkmusikern. Jularbos syster fanns med i inventeringen med texten "Syster till Jularbo-Calle."

3. Anses vederbörande vara av tattarsläkt

a) enligt en i orten sedan länge härdvunnen uppfattning? Ja

b) på grund av från den övriga ortsbefolkningen avvikande utseende eller rasdrag? Nej

c) på grund av familjemedlemmarnas levnadssätt? Nej

d) av andra skäl och i så fall vilka? Är släkt, möjligen syster med den s.k. Jularbo-Calle

Foto: Arvid Bergman

En ort som är särskilt bekant, för min del, är Stora Tuna. Här har myndigheterna både bortdrivit resande från bostäder ³, för att antagligen riva dem, men också bevarat vissa tills idag. Johan Olof Wallin, som var präst och invald i Svenska Akademien, föddes i ett hus som än idag finns bevarat. Där sades det att "tattare" bebodde huset under en period. ⁴ Jussi Björling, operasångaren, var också från Stora Tuna och jag hittade en väldigt glädjande anteckning som var skriven till Adam Heymowski, från en kyrkoherde i dess församling, när jag letade igenom hans arkiv. Han hade skrivit så här om en bekant till mig; "... har genomgått Fornby folkhögskola och är elektriker i Borlänge. Han har en vacker baryton och brukar på skämt kallas kronprinsen. Detta med tanke på Jussi Björling, som också är född i Stora Tuna och naturligtvis är kungen." ⁵

För övrigt stämmer länet bra med Nordiska museets frågelista. Samma släkter som nämns finns med i inventeringen. Vad ska man säga om de övriga som inte är resande i inventeringen? Jag har skapat olika förkortningar till personer som inte är resande. När det gäller personer som inte har resandesläkt men som

Två av dessa blev även uthängda som "tattare" i media på grund av ett brott som blev tecknat som en karikatyr i en av tidningarna. Även där utan att kallas "zigenare".

Självklart fanns även de klassiska svenska norrländska resandesläkterna med här också. De som gifte sig med de finska.

Totalt består länet av 35 hushåll varav 7 inte är resande.

Jämtlands län

Länet ligger nära norska gränsen och flera av resandefamiljerna som finns registrerade har även koppling till Norge vilket också styrks i Nordiska museets material.⁷ Återigen påminner deras material mycket om inventeringens innehåll. För detta län finns en specifik släkt som gift sig och levt med resande men de förefaller inte vara av resandesläkt ursprungligen. En sak, som är gemensamt för alla län, är att det finns en systematisk registrering av familjer som är så påfallande att om en person var gift med en resande kunde resten av den icke-resande släkten också registreras.

Totalt är det 30 hushåll för detta län och 11 av dem är inte resande men tre av dem är hushåll som levt som resande.

De län som jag här skrivit om hittills är ganska typiska för inventeringen. I de flesta länen utgör de resande åtminstone runt 80 % av de registrerade, men i just Jämtlands fall är siffran något lägre.

Fortsättning följer i nästa nummer.

Arvid Bergman

Källor:

¹ Cirka 500 personer. Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet. Sidan 63. Hänvisning till Socialstyrelsen (1944), Sociala meddelanden 1944, nr 2, sid 127. <https://data.riksdagen.se/fil/98CCB81F-BA8D-4A13-B946-039B4C86DAE0>

² Drabbrikan. Nr 13. 2019. Genomgång av dokumentation rörande "tattare".

³ Falu läns tidning. 1938-10-20. *Frostbrunnsdalen inköpes av kommunen*.

⁴ Dagens Nyheter 1933-05-22. *J. O. Wallins Fädernehem*.

⁵ Kyrkoherde Stora Tuna 22 feb 1951. Heymowskis samling Acc 1970/153. 5. Kungliga biblioteket.

⁶ Polisunderrättelser 1887. Nr 130 och Nr 92.

⁷ Nordiska museets frågelista. Nr 78. Sid 866 i Etnologiska undersökningen.

När ett klargörande behövs

- med anledning av en fråga som ställdes härförleden

Av Jon Pettersson

Runt jul kontaktades vi av en person som nyligen fått reda på sitt ursprung via ett DNA-test. Att sådant sker är inte på något sätt ovanligt. Tvärtom sker det faktiskt ganska ofta. Däremot är det långt från lika ofta som jag får möjlighet att träffa de som skriver till oss, vilket jag fick i detta fallet. Det visade sig vara en väldigt öppen och rättfram person som liksom så många andra som får reda på sin bakgrund visade sig ha en starkt kunskapsstörst. Det är ju fullt naturligt att man försöker få veta så mycket som möjligt om de man härstammar från.

När vi träffades var det tillsammans med några av de som är engagerade i Sällskapet. I vanlig ordning kom vi in på att diskutera ämnena runt våra artiklar. Vi talade om vilken slags information som ges i olika tidigare publikationer. Vår nya bekantskap visade sig vara akademiskt utbildad och sade sig sluka allt som kom i dennes väg. Då för att fördjupa sig i sin egen bakgrund. Frågan blev om det finns några bra eller lämpliga böcker att läsa? Den gamla sedvanliga akademiska litteraturen hade redan plöjts igenom. Det var bl.a Adam Heymowski, Birgitta Svensson, Allan Etzler och statens egenkomponerade *Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* [Ds 2014:8]. Jag fick också veta att Drabbrikan hade lästs grundligt. Av erfarenhet vet jag med mig att en nyvunnen vetskap om ens bakgrund och det budskap man finner i olika texter både väcker frågor och känslor. - Vem är jag? Ja, det är förmodligen en av de mest grundläggande frågorna vi människor ställer oss.

Min spontana reaktion är alltid att mana till försiktighet och att ta mycket av det som läses med en rejäl nypa salt. Med tanke på hur de lästa publikationernas innehåll skilde sig från Drabbrikans texter stod detta klart för vår nyvunna vän. Och så kom en fråga. - Varför är ni så emot kalderasha-romer?

Sedan vi började att skriva olika artiklar som nämner kalderasha-romer har vi varit fullt medvetna om det finnas en risk att vi kan tolkas såsom att vi ogillar eller är emot kalderasha-romer på något sätt. Inget kunde vara mer felaktigt! Eftersom jag företräder Sällskapet är inte minst min personliga syn på detta oerhört viktig. Jag har flera goda vänner med bakgrund i andra romska grupper, såväl kalderasha som andra. Med handen på hjärtat kan jag inte precis neka till att jag inte gillar alla de individer som ingår i vår minoritet. Bland oss finns det givetvis, precis som i alla andra folkgrupper, både människor som jag tycker väldigt bra om och de som jag rent ut sagt tycker är ena riktiga skitstövlar. Att vi tillhör samma nationella minoritet sedan 20 år förändrar inte saken. Men för den saken skull är det ingalunda så att varken jag som person eller som företrädare för Sällskapet eller Sällskapet som organisation skulle ogilla eller ha något emot andra bara för att de tillhör någon annan grupp eller något annat folk för den delen.

Här kan jag citera min morfars bror Tage Lindberg, som brukade säga: Det finns bara två sorters folk, bra och dåliga!

De texter vi skriver här i Drabbrikan bottenar i två saker. De är rätten till vår historia och rätten att få vara de vi är - såsom vi är. För att inte bli för långgrandig så är det genom historiska dokument fastställt att våra förfäder har levt i landet sedan åtminstone 1600-talet. För tiden dessförinnan är källorna ytterst knapphändiga. Utifrån källor kan vi binda ihop och vidimera att de människor som fram till 1900-talet benämndes med de synonyma begreppen "tattare" och "zigenare" är våra förfäder. Ja faktiskt så är våra tidigaste kända förfäder även förfäder till åtminstone en del av dagens finska romer. Det styrks av såväl DNA som genealogisk forskning. Vår kultur och vårt språk är starkt präglad av historiska svenska förhållanden, på samma sätt som andra romska gruppers kultur och språk är särpräglade efter andra länders historiska förhållanden.

Under 1800-talets sista två-tre decennier började ett fåtal mindre kringresande sällskap med kalderasha-romer att dyka upp i Skandinavien. De reste mellan olika länder och hade inte varit där tidigare. Under ca 500 års tid dessförinnan hade de levt i trakterna runt dagens Rumänien och varit förslavade där. Ett fåtal av dem kom att stanna i Sverige och sedan dess finns det i landet två olika romska grupperingar med väldigt olika historia, kultur och språk.

Vi strävar efter att var och en av oss ska ha rätt till sin egen historia, sin kultur och sitt språk. Inget annat!

Under 1900-talet bidrog ett flertal faktorer och krafter till att det forna etnonymet "tattare" kom att bli ett allt mer negativt laddat begrepp. Resande började att framställas som en social grupp istället för den inhemska romska population vi är. Många med mig menar att vi härigenom började att förvägras rätten att vara den romska population vi är. Vårt själva väsen förringades i jämförelse med den andra romska grupp som fanns i landet samtidigt som oss. Hela saken kan liknas vid hur staten för längesedan kom att se samer med och utan renar på olika sätt. I grund och botten rör det sig alltså om att göra motstånd mot att någon annan än vi själva har rätt att definiera vilka vi är. Detta gör vi på lämpligaste sätt genom att sprida fakta och kunskap.

Enligt min mening är en överväldigande del av de akademiska texter som berör oss som regel skrivna i en anda som snarare utgår från den rasbiologiska ideologins föreställningar om oss än vad realiteten och historiska källor gör gällande. Därigenom är resultatet sådant att vi utsätts för den absolut grövsta formen av antiziganism - vi berövas nämligen vår historia och rätten att vara de vi är. Ofta i godhetens namn och av personer som anser sig kämpa för romer på olika sätt. I Sverige har man fokuserat på den kalderasha-romska gruppen utan att ha förmåga att kunna inse att samtidigt som man gör goda gärningar för *en* romsk grupp så blir man kopiöst antiziganistisk mot en annan. Detta har pågått väldigt länge och gör så fortfarande idag. Bland de som ifrågasätter oss och vår romskhet finner vi både majoritetssvenskar, akademiker och enskilda individer ur olika romska grupper, även vår egen.

För mig är det uppenbart att andra än vi själva tar sig rätten att definiera vad och vilka vi är. Däribland en rad akademiker. Om någon skulle göra så över en annan etnisk grupp eller nationell minoritet, som exempelvis den judiska minoriteten, ja då inser nog var och en att det skulle bli ett herrans liv. När det kommer till resande eller "tattare" så verkar man tro att man kan bete och uttrycka sig hur som helst. Inom den akademiska världen kommer man inte bara undan med det utan lyckas även att klättra i rang. Den som är oinsatt i ämnet ifrågasätter nog inte det som skrivs. Någon efterfrågan på källor till påståenden som rör minoriteten romer tycker jag mig aldrig se någonstans. Många undrar säkert om det jag skriver stämmer och hur det i så fall har kunnat bli såhär. Det finns inga koncisa svar på en sådan fråga, men en sak är säker. Den svenska situationen är oerhört märkligt och det märkligaste är att många inte själv inser vad de håller på med. Om man vänder blicken till Storbritannien så finns där åtminstone två olika grupper som för utomstående inte tycks skilja sig något nämnvärt från varandra. Fast det gör de. Den ena är nämligen etniska irländare eller

kelter, medan den andra är romanifolk. De kallas ofta båda travellers eller rentav gypsies på engelska. Romanichal självbenämner sig de som har romsk bakgrund. Samtidigt som de skiljer sig från skandinaviska resande i mångt och mycket så har vi också många språkliga och kulturella likheter. Vårt DNA styrker dessutom att vi har ett väldigt nära släktskap.

På engelska kallar romanichal sig gypsies och i Storbritannien är det ingen som ifrågasätter om de är romanifolk eller ej. Och hittills har jag inte sett någon har avfärdat att de engelska gypsies skulle vara romanifolk. Du som nu läser ordet gypsies översätter det förmodligen tyst i huvudet till "zigenare" istället för det nymodiga begreppet romer. Oavsett vilket så associerar du förmodligen varken rom och "zigenare" med dessa engelska gypsies. Däremot går tankarna till romer i färgglad klänningar. Den stereotypa bilden som dyker upp i mångas medvetanden säger något! Än idag har jag inte sett att akademiker ifrågasätter de engelska gypsies etnicitet på det sättet som görs med deras avlägsna släktingar i Sverige. Hur kan det vara så?

Om man ska få en förståelse för att vi resande faktiskt än idag förnekas rätten att själv avgöra vilka vi är så måste man titta närmre på hur många akademiker, "experter på romer" och andra förståsigpåare har uttryckt sig fram till idag. Hur man än vrider och vänder på olika texter och analyserar dem så kan man inte förbise att i stort sett alla leder tillbaka till de definitioner som ställdes upp under första hälften av 1900-talet. I en tid då rasbiologiska uppfattningar om "raser" och "rasers egenskaper", "rasers äkthet" eller "renhet" och konsekvenserna av "rasblandning" i allra högsta grad var själva utgångspunkten i diskursen om romanifolk eller romer.

Rasbiologerna var i sin samtid självutnämnda experter i sin egenkomponerade "vetenskap om olika folktyper". I det rasbiologiska institutet i Uppsalas undersökningar om "folktyper" ansågs "tattare" vara en "blandras" som snarare var att likna vid schweizare än "äkta zigenare". När jag läser detta tänker jag inte på människor utan på hundar. Ungefär som att en schabrador är en blandning av en schäfer och labrador, alltså varken det ena eller det andra - eller kanske båda på en och samma gång. Någon redogörelse för hur schweizare definierades i övrigt har jag inte sett, förutom att de tydligen ansågs vara mörkare till utseendet än svenskar och ljusare än "äkta zigenare". Att "tattare" definierades som "blandras" verkar ha gått de flesta förbi, men att "tattare" eller resande inte är några "äkta zigenare" eller romer är nog de flesta helt överens om.

I den tid vi lever kan man fundera över vad "blandras" egentligen skulle innebära. Inte minst när kreti och pleti nu köper DNA-test via nätet för att få veta mer om sin bakgrund. I sammanhanget kan jag varmt rekommendera boken *Svenskarna och deras fäder de senaste 11 000 åren*, av Karin Bojs och Peter Sjölund. Den som läser boken förstår snabbt att människan historiskt sett inte har levt helt åtskilda från varann likt oaser i öknen. Genom historien har människor ibland rört sig över vidsträckta områden och blandat sig med andra folkgrupper eller kulturer. Nya och gamla kulturer och språk har både uppstått, utvecklats och försvunnit. De flesta som har läst böcker eller sett TV-serier om gamla tiders krig har säkert också fått veta att segrarna i gamla tiders krig tog ofta slavar. Inte minst är väl vikingarna kända för att ha plundrat och rövar bort kvinnor. Så om inget annat gav väl sådana händelser upphov till att olika folk blandade sig med varann. Alltså en historisk "rasblandning", som rasbiologerna skulle ha uttryckt det.

Ingen som jag någonsin har nämnt min resande-bakgrund för har sagt sig uppfatta mig som "zigenare" eller rom, som man numera säger. När jag säger resande, "tattare" eller resandefolk så hör jag ett, *Aha!*. Det har man sett något om på TV. Själv kopplar jag detta direkt till den bild som Sveriges befolkning har matats med

sedan länge - "tattare" är inte "zigenare". Förvisso är det 100 % korrekt, för resande är inte kalderasha-romer! Och det är så man måste se det.

Direkta paralleller kan dras till hur staten för längesedan definierade att "riktiga samer" har renar. Den same som inte har renar är då underförstått inte "riktig same". Därför måste man fundera över och kunna reda ut vad de olika begreppen har laddats med och när i tiden detta skett och inte minst varför. Slutligen behöver man känna till vad begreppen betyder idag och vad de har betytt i olika tidsperioder. Denna fråga verkar om någon vara en het potatis!

Inom den akademiska världen förefaller egentligen ingen hittills, förutom Allan Etzler, ha tittat på helhetsbilden och försökt att förstå vilka vi egentligen är. Istället har man förlikat sig med uppfattningen att "tattare" helt enkelt är en social grupp bestående av samhällets bottenskrap.

Enligt min uppfattning har man sett på oss på ett sätt som kan jämföras med att man sätter sig utanför en skog för att titta närmre på den. Sedan tar man upp en stjärnkikare och försöker se hela skogen. Det enda man kan se är myra som ser ut att vara 10 cm lång klättrandes på ett trädets bark. Man inget annat men ändå försöker ändå beskriva och definiera skogen genom att stirra sig blind på myran. Man kan inte definiera något utan att beakta helheten. När det rör de våra och vår historia har man haft ett alltför begränsat källmaterial och samtidigt skärsådat det genom en lupp. Man har missat att nödvändiga bakgrundskunskaper i sammanhanget är ett måste. Som exempelvis vilka förhållanden och lagar som styrt människors öden genom historien samt hur kulturer och språk utvecklas i kontakt med varandra. Alltså ett helhetsgrepp.

Var och en inser nog att man inte kan anses ha läst eller analyserat en hel bok genom att läsa sammanfattningen på baksidan. Trots det verkar vissa akademiker ha stirrat sig blinda på människor som förekommer och som omnämns som "tattare" i polisiära och rättsliga sammanhang. Att det vimlar av människor som inte förekommer i sådana källor bortser man från. Att människor har brutit mot lagar och begått brott är inget unikt för "tattare". Lagöverträdare finns och har alltid funnits i alla folkgrupper. Därför blir det en rent metodfel att baserat på ett snävt urval eller begränsade källor i forskning dra slutsatser som likställer "tattare" med kriminella. En följd blir att man då också menar att vår kultur skulle vara en slags kriminell subkultur. Om man sedan tillika jämför enstaka individer med individer ur en helt annan folkgrupp, som de egentligen inte har någon direkt koppling till, som exempelvis kalderasha-romer, ja då blir allt fullständigt galet.

Min uppfattning är att många utan att ens reflektera över vad de egentligen gör göder samma idéer som nazisterna hade om sintier och romer på 1930- och 1940-talet. De såg kriminalitet som äftligt och kopplat till "ras". Under naziregimen kulminerade dessa idéer slutligen i massmord och i Förintelsen. Idag lever samma tankegods kvar, om än nedtonat och iklätt en ny modern retorik, men det är enligt min uppfattning samma gamla förlegade uppfattningarna om olika raser som har fått leva vidare. Då genom att framställa landets inhemska romska grupp som en social grupp bestående av "tattariserade" kriminella element som i generationer har fört vidare ett socialt arv och ett hemligt "förbrytarspråk".

På myndigheten Forum för levande historias hemsida ligger en rapport skriven av historikern Martin Ericsson. I stora drag är den välskriven och Ericsson försöker försiktigt reda ut vad begreppen "tattare", "zigenare", resande och rom betyder. Jag vet mycket väl att det inte är så enkelt att göra detta som akademiker. I synnerhet när man utgår från nutid och går bakåt, istället för tvärtom - från dåtid till nutid. Han skriver; *"Flera forskare under senare år har betonat att främst uttrycket "tattare" kunde användas tämligen löst, och på delvis*

olika sätt på olika platser och i olika sammanhang. Det innebär givetvis inte att det användes hur löst som helst." Och det har han ju helt rätt i, flera forskare har påstått att "tattare" kunde användas hur som helst och för vem som helst, men så är det faktiskt inte. Om något så tydliggör Arvid Bergman detta här i Drabbrikan med sina artiklar. Ericsson verkar faktiskt vilja redogöra för "tattarinventeringen" som genomfördes under år 1943-44 och vilka "tattarna" var, men jag tycker att hans försök att göra så blir rent snurrtigt.

Jag inte tolka det på annat sätt än att Martin Ericsson strävar efter korrekthet och vill inte trampa någon på tårna. Såsom man gör i akademiska texter hänvisar han till en rad akademiker och deras skrifter. Men tyvärr så tycker jag att texten i slutänden bara blir en rundgång av hänvisningar till andra. För den som inte är van att läsa akademiska texter kan jag mest tänka mig att det ser ut som en klubb för inbördes beundran, där man dunkar varann i ryggen och säger; Bra gjort!. På frågan om vilka de där "tattarna" egentligen var och vilka som var föremål för "tattarinventeringen", det tycker jag mig inte se något svar på. Och förvisso kan väl Martin Ericsson inte svara på frågan, för då blir han tvungen att referera till den ende som faktiskt redde ut vilka vi är, Allan Etzler.

För akademiker saknar Etzlers forskning värde. Då eftersom att han enbart framställs som den över-rasist som han av allt att döma verkar ha varit. Att en han samtidigt var den ende i Sverige som faktiskt luskade ut om vilka "tattarna" egentligen var, ja det är en sekundär fråga. Hans uttalanden om och hållning gentemot "tattare" var i allra högsta grad tidsenliga. Det skriver också Andrej Kotljarchuk i avslutningen av sin artikel *STATE, EXPERTS, AND ROMA: Historian Allan Etzler and pseudo-scientific racism in Sweden* (2019). Om Etzler verkligen inte önskade annat än att utrota oss, ja det kan jag inte direkt påstå att jag kan svara på faktiskt. Men hur det än är så gjorde han ett fantastiskt grundläggande arbete när det kommer till vår historia. Det verkar inte någon ens vilja ägna en tanke när han idag fördöms kategoriskt.

Bland akademiker som på olika sätt fokuserar på minoriteten romer förfaller det som att Etzler rent ut sagt är hatad som pesten. Kotljarchuks artikel tycker jag mer påminner om ett filmiskt beställningsmord än ett akademiskt arbete. Men kanske jag misstolkar honom? Om inget annat så verkar han ta i från tårna när han siktar in sig på att eliminera Allan Etzlers akademiska värde en gång för alla. Det effektivaste vapnet som finns i Sverige är ju som bekant att måla ut någon som rasist. En sådan är per definition en *persona non grata*. Oavsett om samma person skulle skapa världsfred, utrota hunger och alla sjukdomar i världen samtidigt. Är han samtidigt rasist så är han ändå att likställa med Antikrist.

Efter att jag läst artikeln föreställde jag mig nästan att dess tillkomst hade ägt rum i en sån där filmisk maffiamiljö istället för inom den akademiska världen. Framför mig kunde jag nästa se en maffiaboss sittande bakom ett stort skrivbord i en mörk rökig källarlokal med skum belysning. Med ett varggrin väser han ut order till sina en av sina underhuggare att avsluta någon för gott. Kotljarchuk och den som ska expedieras är Etzler.

Alla som har läst Allan Etzlers *Zigenarna och deras ättlingar i Sverige* (1944) vet att han var otroligt rasistisk. Paradoxalt är att han samtidigt var den enda akademikern i sin tid och senare som faktiskt verkar ha bedrivit en genuin forskning för att reda ut vilka "tattarna" egentligen var. Oavsett hans motiv så såg han på oss som helhet och baserade sin avhandling på ett solitt och brett källmaterial. Ett som har kommit till god användning och mycket glädje. Inte minst har hans källor gett upphov till dagens omfångsrika källmaterial. Bland annat gjorde han det första omfattande systematiska arbetet med svensk romani. Därför kan jag inte hålla med artikelförfattaren i slutklämmen "*the civil movement of the Romani people forever destroyed his reputation as an expert*". Ett lösryckt påstående som varken jag eller någon annan resande håller med om.

För min och många del är det befängt att rata genuin forskning enbart för att den genomförs av en person som Etzler. Vad som är fullständigt galet är att så många istället för att titta på vad han faktiskt gjorde försöker motbevisa hans teser att "tattare" faktiskt är de romanifolk eller "zigenare" som levit i Sverige sedan århundraden. När de gör det så blir antiziganister deluxe, men det verkar de inte begripa själva. Detta trots hundratals högskolepoäng och kilometervis av genomplöjd litteratur i bagaget. Kotljarchuk skriver att Etzler sysslade med *déformation professionnelle*, professionell förvrängning så att säga. Själv vet jag knappt om jag ska skratta eller gråta när jag läser det i hans egen text. Från mitt eller vårt perspektiv, där vi ser minoriteten romer som helhet och både accepterar och respekterar hela dess interna likheter och olikheter, uppfattar nog snarare många att han beskyller Etzler för något han själv gör. Med bakgrund i den kunskap vi idag har kan vi lugnt konstatera att vissa akademiker idag ur vårt perspektiv är om inte värre antiziganister än Etzler så i vart fall av samma kaliber som honom. Frågan är om sådana akademiker ens klarar av att begripa det själv?

Trots att förstahandskällor idag är ofantligt mer lättillgängliga och vida mer omfattande än på Etzlers tid så håller sig akademiker generellt mest till akademisk rundgång. Efter att ha läst texter som Koljarchuks och Ericssons så blir jag alltmer övertygad om att vår organisation måste kunna vara en part som bistår forskare med källor och fakta.

Martin Ericssons text tassar runt frågan om vilka "tattarna" var likt katten runt het gröt. Med formuleringar som skulle göra den halaste och mest garvade politiker gröna av avund beskriver han "tattare" på ett sätt som närmst leder mina tankar till ett slags mytologiskt väsen. "Tattare" är romanifolk, fast ändå absolut inte, samtidigt som det görs gällande att några anser att man är det - och andra inte - trots att man väl ändå är en löst sammansatt social gruppering som historiskt sett har levt av kringresande yrken - trots att inte alla har det - fast man ändå har levt här jämte "zigenare", som ju ändå är romer och inte "tattare". För "tattare" och "zigenare" är inte samma sak. Jag kan inte utläsa något i texten som är skrivet av ondo, utan blott i oförmåga att kunna slå huvudet på spiken. Sådana texter ger mig en flashback till tonåren.

I mina tonår brukade några av mina jämnåriga vänner knycka några skvättar av olika spritsorter ur sina föräldrars spritskåp. Allt blandades ihop till vad som kallades "häxblandning". Namnet hade förmodligen kommit av att blandningen verkade ge upphov till akut illamående omedelbart efter inmundigande. De som drag sådant blev nämligen allt som oftast omedelbart gröna i synen. Kvällar som började med "häxblandning" slutade som regel i kaskad-spyor. När jag läser vissa texter om min egen folkgrupp kan jag föreställa mig hur mina tonårsvänner kände sig i slutet av sådana kvällar en gång för länge sedan.

Det tragikomiska i sammanhanget är att Forum för levande historia är en myndighet vars uppdrag inte bara är att synliggöra och sprida kunskap om Förintelsen, utan även om rasbiologi, rasism och övergrepp och kränkningar mot minoriteten romer. Dessvärre det visat sig att myndigheten har lika lite förmåga som någon annan att förstå att "tattarna" i Sverige blev utsatta för alltihop - samtidigt. Följden av oförmågan att förstå historien är att man heller inte kan uppfatta de långtgående konsekvenser historien gett för Sveriges inhemska romska population. Som exempelvis att en del varken vet ut eller in om sin egen etnicitet längre.

Så återigen, vi har inget emot någon annan romsk grupp. Vi strävar efter att sprida kunskap och verka för att få till stånd en situation som präglas av ett nytänk inom den akademiska behandlingen av oss. Under mycket långt tid har den svenska forskningen präglats av att man istället för att bedriva egen seriös forskning tittat på vad andra gjort tidigare och helt enkelt upprepat gamla floskler. Vi påpekar konstant att man måste beakta den historiska synen på "tattare" och den politik som riktades både mot "tattarplågan" och "zigenarplågan" för att förstå dagens situation.

För mig och de jag arbetar med är en sak slående. Runt mitten på förra århundradet började några få kalderasha-romer att engagera sig i olika frågor. Vad jag har kunnat utläsa så ville man bl.a. få tillgång till nybyggda bostäder i landets olika miljonprogram. En annan fråga var också att man ville få staten att satsa på undervisning för vuxna analfabeter. I flera avseenden nådde man framgång. Detta berodde enligt min uppfattning till stor del på att man fick stöd av en rad kulturprofiler, intellektuella och akademiker. Samtidigt som dessa godhjärtade och hjälpsamma människor ansträngde sig för att hjälpa individer ur den kalderasha-romska gruppen så förstärkte de och cementerade helt oblygt en ur rasbiologin utsprungen bisarr och felaktig uppfattning om en annan romsk grupp. En sådan godhetsapostel var journalisten Evert Kumm, som var engagerad med att lära kalderasha-romer att läsa och skriva i Skrikarhyttan utanför Örebro.

År 1965 publicerade Evert Kumm sin skrift - *Zigenare och vanliga svenskar. Fakta om en s.k. raskonflikt*. Skriften tycker jag verkar vara skriven i ren självgodhet och i syfte att belysa Kumms egen medmänsklighet. Skriften är författad i just en anda som har bidragit till dagens situation för oss resande. Exempelvis Kotljarchuk hänvisar till Kumm i sin artikel om Etzler.

"Zigenare" framställs av Kumm som ett äkta folk med rötterna i Indien. "Tattare" är å andra sidan någon slags patrasch av vanliga svenskar. I ett kapitel angripes Allan Etzler som nazist med orden "*Denna avhandling (Etzler.1944. reds.anm.) är ett uppkok på racistiska tankegångar och skulle kunna avfärdas som en tämligen värdelös kompilation av tidigare fördomsfyllda utsagor om zigenarna*". Samtidigt är han långt värre rasist än Etzler själv. Kapitlet med rubriken *Historieförfalskningen om zigenarna och tattarna* bygger på ett rent och skärt hopkok av fantasier och saker ryckta ur sitt sammanhang. Kumm verkar vara euforiskt berusad av sin egen självgodas insats för "zigenarna".

Skriften innehåller både egendomligt filosoferande och en rad direkta påståenden som saknar förankring i verkligheten. "*Nå, spelar det någon roll om de s k tattarna är zigenarättlingar eller helt igenom svenskar? Ja, rätt ska vara rätt: Zigenarna är en väl sammanhållen indisk folkspillra i vårt land, medan tattarna är ett slags avfallsprodukter direkt ur det svenska folket. Forskningen bör här ha åtskilliga väsentliga sanningar att vaska fram ännu.*"

Det kanske mest förbryllande är publikationens avslut, den korta texten *Zigenarnas vandringsvägar*. Texten framställs som författad av *Zigenarskolan i Skrekarhyttan* och ska kort återge "zigenarnas" historia. För mig är texten ett skrämmande exempel på just *déformation professionnelle*. Dels har texten ett visst innehåll som

endast går att läsa sig till i akademisk litteratur och dels står följande: *Vi vet inte mycket om zigenarnas öden i vårt land mellan 1512 och 1800-talets mitt. Till denna okunnighet bidrar främst sammanblandningen med de s k tattarna. Längre torde Sverige ha varit i det närmaste "zigenarfritt".*

I mitt stilla sinne undrar jag vad Kumm skulle säga om han kunde ta del av dagens massiva källmaterial och DNA-forskning. Sedan kan jag inte låta bli att förundras över om någon vid sina sinnes fulla bruk på fullt allvar någonsin har kunnat föreställa sig att analfabeten som signerat texten med signaturen X X X verkligen har varit med och skrivit texten. Rimligare att tro vore det att Kumm var den som själv skrev texten och för att ge tyngd åt den fick det att se ut som att ett par "zigenare" själv hade författat den. För jag har då i vart fall aldrig hört talas om analfabeter som kan tolka akademiska skrifter och beskriva historien i både 500 och 1000 års tid.

Avbild från Evert Kumms skrift

Så återigen, vi har ingenting emot andra romska grupper. Vi kämpar enbart mot krafter som förvägrar oss rätten att vara de vi är - **Sveriges inhemska romska population**. Utifrån källor från vår flerhundraåriga historia i landet bemöter vi alla former av ifrågasättanden och antiziganism som riktas gentemot oss, med kunskap.

/Jon Pettersson

Källor:

Ericsson, Martin. Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige - en analyserande kunskapsöversikt. 2016. https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/historisk_forskning_om_rasism_och_framlingsfientlighet_i_sverige.pdf

Kotljarchuk, Andrej. State, Experts, And Roma: Historian Allan Etzlerand pseudo-scientific racism in Sweden. 2019. <http://sh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1366721/FULLTEXT01.pdf>

Kumm, Evert. Zigenare och vanliga svenskar. Fakta om en s.k. raskonflikt. 1965. <http://www.arkivcentrum.se/forska2/litteratur/zigenare1965>

Vad är romanispråket?

Grammatiska grunder i svensk romani

Del 1 - adjektivändelserna -alo och -ano

I förra numret redogjorde jag kort för hur man använder ändelsen -epa och vilken funktion den har. Som jag då skrev bygger orden i romanispråket liksom i andra språk på en rot eller ett grundord som sedan böjs genom att man påför ordet olika ändelser. Denna gången tänkte jag fokusera på att förklara lite runt böjningsändelser för adjektiv, nämligen -alo och -ano. De flesta säkert känner igen från ordet *bengalo*. Ordet använde jag som exempel i min föregående artikel där jag böjde ordet *bengalo* till *bengalopa*. Längre fram i artikeln kommer jag att lägga in en rad exempel, men först går jag igenom och förklarar en del runt grunderna.

De flesta tolkar förmodligen ordet *bengalo* som dum, korkad, idiotisk eller galen, vilket förstås stämmer då många tolkar det som så. Med tiden kan ett ords innebörd komma att förändras och så är fallet med just ordet *bengalo*. Så vad betyder ordet egentligen?

bengalo / *bé'ngalo* or *bé'ngalo* / adj. insane, mad, wild / vanvittig, galen, ustyrlig. Su. id. Some of my informants also used the word as a noun = fool, oaf / tosk, tulling. In the somewhat older pieces of information on the "Tatersproget" (Romany) in Oslo (MM. 1914, p. 40) the word is likewise put down as a noun, but there in the sense of "devil" / "Djævel" (most probably a mistake).
Fi. Ro. *bengalo* schlecht, hässlich. — Sw. Förbr. *bengalott* devilishly / djävulskt (And. in JGLS.).

Iversen. 1944. Sid 35

bä'ngalo -t, -a adj. tokig; vi pänna to tjavon att han tji skulle rakkra to de kavva *bängaloa* pralarna vi sa till ungen att han inte skulle tala med de här tokiga bröderna. Zig. (Pasp.) *bengalo'*, *benghialo'* diabolicus, (Sa.) *bengalo'* devilish, wicked, bad, (Thf) *bengalo* schlecht, hässlich; tatt. (E.) *bängalo* tokig. Se *bäng*.

Johansson. 1977. Sid 34

I slang används begreppet *beng* för polis. Man har alltså plockat upp ett romaniord och använt det med en annan innebörd än vad det har på romani. Ur ett kåkperspektiv och i den kontext det först har kommit till användning är det kanske inte helt svårt att föreställa sig varför det har blivit så.

Ordet *Being* finns upptecknat i det första akademiska verk som behandlar romani Sverige. Nämligen Samuel P Björkmans avhandling från Uppsala år 1730. I denna finns ett sextiototal romaniord som ursprungligen publicerade av Bonaventura Vulcanio år 1597. Ett av Vulcanius romaniord är *Beinck* som är översatt till *diabolus*. På latin betyder det djävulen. Björkman kontrollerade om "zigenaren" Jacob Helsing, en av mina förfäder, förstod Vulcanius romaniord. Helsing översatte ordet liksom vi gör idag - till djävulen.

Här har vi alltså ett ord som finns dokumenterat över flera århundraden och i olika länder, som nedan i Italien år 1841, med samma betydelse.

Bal,
Bar,
Beinck,

Vulcanio, 1597 sid. 102

Capillus.
Lapis.
Diabolus.

Bar Being Buchos lapis Diabolus liber

Björkman, 1730 sid. 16

Benk — Diavolo.

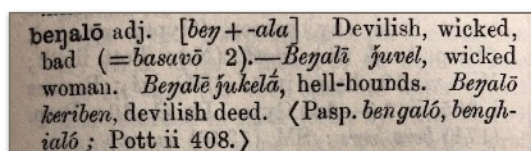
Predari, 1841. sid. 260

Genom att lägga till böjningsändelsen *-alo* böjs substantivet till ett adjektiv. På Wikipedia finns en artikel om adjektiv som inleds med följande text:

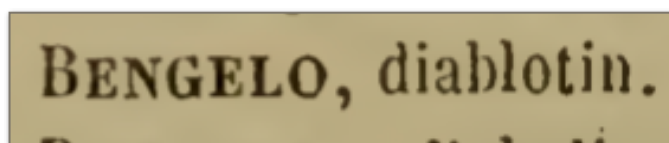
"Adjektiv" är en ordklass. Orden i denna ordklass anger egenskaper som *stor* eller *grön*, eller tillstånd som *stängd* eller *öppen*. Adjektiv talar om hur någonting annat (ofta ett substantiv) är eller uppfattas, till exempel "en *fin* bil". En vanlig minnesramsa (som även finns i många andra varianter) är: "*Adjektiven sedan lär, hurudana tingen är, till exempel sur och tvär.*" Själva ordet "adjektiv" kommer av latinets *adjectivum* (av *ad-jicere*, tillägga)."

Bland oss finns nog en del som slutade grundskolan för många år sedan och det var ju där man lärde sig sådan grundläggande grammatik. Därför är det inte så konstigt om man inte riktigt minns vad de olika grammatiska begreppen betyder. Om man vill friska upp sina kunskaper kan jag rekommendera att läsa artiklar på wikipedia. Den om adjektiv finns här.

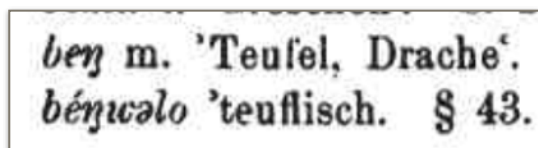
Om jag nu återgår till ordet *beng-alo* så är det ett adjektiv av djävul, alltså egentligen djävulsk, djävlig, djävulslig eller djävulsaktig etc. I någon tidig uppteckningarna jag sett rörande romani i Skandinavien så har ordet översatts till galen eller besatt av djävulen.

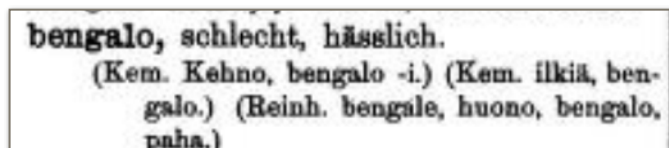
Sampson. 1926. Sid 33.

Vaillant. 1868. Sid 97.

Finck. 1903. Sid 50.

Thesleff. 1901. Sid 7.

Om man då tänker på uttrycket "*det var som om fan flugit i honom/henne*" så är det inte så konstigt att ordet *bengalo* använts om folks som betett sig märkligt eller dåraktigt åt redan för flera århundraden sedan. Med tiden har sen den *egentliga* innebörden tappats bort i mångas medvetande.

Detta var lite kort för att illustrera lite runt språkets utveckling och hur man kan dra olika slutsatser.

Nu ska jag gå använder adjektivets böjningsändelse och vad följderna egentligen blir, oavsett hur ett ord kanske tolkas.

I romani finns en lång rad adjektiv som är välkända, andra är okända. Genom att förstå grammatiken kan man fylla ut eventuella egna luckor i sitt språk.

hunger	-	bokk	<	bokkalo	hungrig
törst	-	trusch	<	truschalo	törstig
gris	-	balo	<	balano	grisig, grisaktig
styrka	-	sorr	<	sorraro	stark
ved, trä	-	kascht	<	kaschtano	av trä (eg. träig, som trä)
hår	-	bal	<	balaslo	hårig
Saknas				lolo	röd
				parrno	vit
				kalo	svart
				barvalo	rik
sten	-	barr	<	barrano	stenig
sken, ljus	-	dudd	<	duddano	skinande, lysande
mjölk	-	tudd	<	tuddano	mjölkig
skägg	-	babb	<	babbalo	Skäggig
frost	-	brasch	<	braschano	frostig, iskall
regn	-	brissch	<	brisschano	regnig
rädsla	-	dar	<	darano	farlig

Tabellen ovan illustrerar böjs substantiven till adjektiv, men exempelvis färgerna finns bara i adjektivform. Adjektivändelserna kan också användas på verb. Dock blir inte verbet till ett adjektiv utan istället beskriver en pågående händelse.

sova	-	suta	<	sutano	Sovande
ligga	-	passcha	<	passchano	liggande
sitta	-	bescha	<	beschano	sittande
springa	-	prassta	<	prasstalo	springande, rinnande (vatten)
skälla	-	basscha	<	basschano	skällande
stinka	-	kannda	<	kanndano	stinkande
dofta	-	sunnga	<	sunngano	doftande
tro	-	pattcha	<	pattchano	troende (religiös)

De ovanstående exemplen bygger på ord som inte är upptagna eller inlånade från olika europeiska språk. Sådana skiljer sig som regel då ord som redan är ett adjektiv på ursprungsspråket fått en böjningsändelse från romani för att passa in språkets struktur, uttalsmönster och melodi.

Slutligen vill jag också uppmärksamma böjningsformer som sannolikt uppfattas som adjektiv av många. Då eftersom att de beskriver hur något ter sig, precis som ett adjektiv. Fast i själva verket är det frågan om en handling som är utförd och som därför har medfört en kosekvens som passar in att beskriva på samma sätt som ett adjektiv. Exempelvis om jag sprutar vatten på ett tygstycke så blir det vått. Våt är ett adjektiv, men i fallet med romani så beskriver man istället att *man har vått ned något*. Man säger alltså att saken är vått inte vår, vilket är två olika saker.

ryka	-	tujja	<	tujjad(o)	rökt < rökad
ylla	-	perrda	<	perrdo	full < fylld
pi	-	dricka	<	pi'lo	berusad < drucken
tchinnda	-	väta (något)	<	tchinndo	vätt < våt

Med dessa korta rader hoppas jag du som läst detta har fått en viss insikt i hur adjektivändelsen används och får användning av detta när du använder dig av romani i såväl tal som skrift. Avslutningsvis vill jag lägga in en liten tabell över adjektiv från 1870-talets Storbritannien. Tabellens innehåll härrör från ett historiskt skeende för romani i Storbritannien. Smart och Crofton som genomförde ett lingvistiska arbete under 1800-talets andra hälft noterade att romanitalarnas flekterande romanigrammatik snabbt övergick till att sammanflätas med engelsk grammatik. Utvecklingsstadiet var identiskt med det som förmodligen också hände i Skandinavien under 1800-talet. I tabellen har de jämfört en rad adjektiv från romani i Storbritannien med romani från samtida Turkiet och noterat vissa skillnader. I turkisk romani slutar de flesta adjektiven på -lo, medan i Storbritannien liksom i Skandinavien förekommer -no i väldigt hög grad. Varför det är så kan man undra.

Jon Pettersson

Dr. Paspatis, p. 60, says, "The greater number of Turkish Gypsy adjectives end in -lo." More than half the adjectives in the English Gypsy dialect end in -lo or -no, e.g.,		
-lo, m. ; -li, f.		
<i>Bállí</i> , hairy	<i>Țóvli</i> , lousy	<i>Petvlo</i> , widowed
<i>Bárvalo</i> , rich	<i>Kaúlo</i> , black	<i>Rátvalo</i> , bloody
<i>Béngalo</i> , wicked	<i>Kómelo</i> , loving	<i>Shtrilo</i> , cold
<i>Bókolo</i> , hungry	<i>Moólo</i> , dead	<i>Shoóbli</i> , pregnant
<i>Choóralo</i> , bearded	<i>Násfalo</i> , ill	<i>Túullo</i> , fat
<i>Goódló</i> , sweet	<i>Petdlo</i> , drunk	<i>Túvlo</i> , smoky
-no, m. ; -ni, f.		
<i>Hőino</i> , angry	<i>Kóshno</i> , wooden	<i>Rínkeno</i> , pretty
<i>Țóvni</i> , female	<i>Moóshkeno</i> , male	<i>Roópno</i> , silver
<i>Káishno</i> , silken	<i>Párno</i> , cloth	<i>Tárno</i> , young
<i>Kíno</i> , tired	<i>Paúno</i> , white	<i>Tíkno</i> , little
Some few end in -do, e.g.,		
<i>Kíndo</i> , wet	<i>Kórodo</i> , blind	<i>Pórdó</i> , full, etc.

Smart & Crofton. 1875. Sid 25.

Källhänvisningar:

Finck, Nikolaus. Lehrbuch des Dialekts der deutschen Zigeuner. Marburg. 1903.

Iversen, Ragnvald. The Romani Languages in Norway. Secret Language in Norway - Part I. Oslo. 1944.

Johansson, Roger. Svensk rommani. Uppsala. 1977.

Predari, Francesco. Origine e vicende dei Zingari. Milano. 1841.

Sampson, John. The dialect of the Gypsies of Wales. Oxford. 1926. 2:a utgåvan.

Smart, B & Crofton, Tomas. The dialect of the English gypsies. London. 1875. 2:utgåvan

Thesleff, Arthur. Wörterbuch des Dialekts der finnländischen Zigeuner. Helsingfors. 1901.

Vaillant, J-A. Grammaire dialogues et vocabulaire de la langue des Bohémiens ou Cigains. Paris. 1868.

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemsskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemsskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972